

I. DÖNEM TBMM'DE İZMİR MEBUSLARI VE FAALİYETLERİ

Filiz ÇOLAK*

Öz

Milli Mücadeleyi başarıyla gerçekleştirerek Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal güçleri tarafından işgalinin sonucu olarak Osmanlı Meclisi Mebusan'ının 11 Nisan 1920'de kapatılmasının ardından 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır. Olağanüstü şartlar altında açılan bu Meclis 1920-1923 arasında çalışmalarını sürdürmüştür. Nüfus oranlarının dikkate alınmayarak her sancaktan 5 milletvekilinin seçilmesi esasına göre belirlenen I.TBMM'de Yunan işgali altındaki İzmir'i 3'ü Meclis-i Mebusan'dan katılan toplam 8 milletvekili temsil etmiştir. Bunlar; Hasan Tahsin Uzar(Meclis-i Mebusan), Refet Bele(Meclis-i Mebusan), Yunus Nadi Abaloğlu(Meclis-i Mebusan), Mahmut Esat Bozkurt, Ahmet Reşid Bey, Dr. Mustafa Bengisu, Enver Tekand ve Hacı Süleyman Bilgen'dir.

Mondros Mütarekesi ardından başlayan işgallere karşı en büyük tepkiyi 15 Mart 1919'da İzmir'in işgali ortaya çıkarmış ve ulusal direniş örgütlenmelerini hızlandırmıştır. Milli Mücadele hareketinin hem başlangıç hem de bitiş noktasında yer alması açısından İzmir önemli bir mevkide bulunmaktadır. Bu nedenle I.Dönem parlamentoda görev yapan İzmir vekilleri hem İzmir'in kurtarılması hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin şekillenmesinde özverili bir çalışma içerisinde yer almışlardır.

Bu çalışmada, I.Dönem TBMM'de görev yapan İzmir vekillerinin meclis içindeki faaliyetleri incelenmiştir. Bununla birlikte İzmir ve çevresinde milli mücadele ile ilgili bazı olayların Meclisteki yansımaları da değerlendirilmiştir. Ayrıca, I. Dönem TBMM'de İzmir vekillerinin Meclisteki faaliyetleri, komisyon üyelikleri, Meclis içindeki gruplaşmada nerede yer aldıkları da incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmamız İzmir vekillerinin sadece Meclisin I. Dönemindeki(1920-1923) faaliyetlerini kapsamakta olup, milli mücadeledeki diğer faaliyetleri ve ikinci ve daha sonraki yasama dönemlerindeki kapsamamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Milli Mücadele, I.TBMM, Meclis.

DEPUTIES OF IZMIR IN THE FIRST GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY AND THEIR ACTIVITIES

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
(colakfiliz@yahoo.com).

Abstract

After the Ottoman Parliament was closed on 11 April 1920 as a result of occupation of Istanbul on 16 March 1920 by the Allied Forces, the First Grand National Assembly, which won the War of Independence and founded the Republic of Turkey, was founded in Ankara on 23 April 1920. This parliament continued its activities between the years of 1920 and 1923 under extraordinary circumstances. For the First Grand National Assembly five deputies was chosen from every sancak without consideration of population rate. Izmir, which was under Greek Occupation, was represented by eight deputies, three of which were from the Ottoman Parliament. These deputies were: Hasan Tahsin Uzar (Ottoman Parliament), Refet Bele (Ottoman Parliament), Yunus Nadi Abalıoğlu (Ottoman Parliament), Mahmut Esat Bozkurt, Ahmet Reşid Bey, Dr. Mustafa Bengisu, Enver Tekand and Hacı Süleyman Bilgen.

The occupation of Izmir on 15 March 1919 generated the strongest reaction against the occupations that started after the Armistice of Mudros and accelerated the national resistance organizations. Izmir had an important role since it was on both the starting point and the ending point of the War of Independence. Thus Izmir deputies, who served in the First Grand National Assembly, also had an important role in both the reclaim of Izmir and the building of the Turkish Republic.

In this study, activities of Izmir deputies, who served in the First Grand National Assembly, are examined. In addition to this, reflections of some developments, related to the War of Independence in Izmir and its vicinity, in the Parliament are evaluated. Besides the activities of Izmir deputies of the First Grand National Assembly and their memberships of commissions and what side they took in the factions in the parliament are tried to be analyzed. Only the activities of Izmir deputies in the parliament and the first legislative period are included in our study; their other activities in the War of Independence and the later legislative periods are not included.

Keywords: *Izmir, Turkish War of Independence, First Grand National Assembly of Turkey, Parliament.*

Giriş

Türkiye’de parlamenter hayat ilk kez 1876’da ilan edilen Kanun-ı Esasi gereğince 29 Şubat 1877’de kademeli olarak yapılan seçimle gelen mebuslardan oluşan Meclis-i Mebusan’ın 19 Mart 1877’de açılmasıyla başlamıştır¹. Bu değişim kısa sürmüş, teorik olarak 1 yıl, 1 ay, 21 gün², fiilen sadece 5 ay³, 14 Şubat 1878’de 93 Harbi bahane gösterilerek Sultan II. Abdülhamit tarafından “Geçici bir süre” kaydıyla bu ilk Osmanlı Parlamentosu kapatılmıştır. Meclis kapatıldıktan sonra Kanun-ı Esasi’nin getirdiği özgürlükler askıya alınmış, eskisinden daha sert bir mutlak yönetim kurulmuştur⁴.

1 Mehmet Saray, *Türk Devletlerinde Meclis, Demokratik Düşünce ve Atatürk*, Ankara, 1999, s.31.

2 Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento*, İstanbul, 2006, s.53.

3 Rıdvan Akın(1), *TBMM Devleti (1920-1923)*, İstanbul, 2014, s.37.

4 İhsan Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul, 2009, s.21.

30 yıl kapalı kalan Osmanlı Parlamentosu, iç ve dış gelişmelerin de etkisiyle 23 Temmuz 1908'de 10 Temmuz İnkılabı, Hürriyetin İlanı⁵ gibi tanımlamalarla ifade edilen Meşrutiyet'in ikinci kez ilanı ile tekrar açılmıştır. 17 Aralık 1908'de açılışa katılan 230 mebus ile faaliyetlerine başlayan Meclis-i Mebusan⁶, 1918'e kadar aralıklarla 3 dönem çalışma yapabilmış (1908-1912, 1912, 1914-1918) Mondros Mütarekesi'nin ardından 21 Aralık 1918'de Padişah iradesiyle feshedilmiştir⁷.

Kamuoyunda Meclis-i Mebusan'ın kapatılması konusu uzun ve hararetli tartışmalara yol açarken, Meclisten yeni kurtulan Saray ve çevresinde yeni gelişmeler olmakta, Kanun-ı Esasi'nin dört ay içinde seçimlerin yapılmasının lazım geldiği hükmünü etkisiz bırakmak için çareler aranmaktaydı. Önceleri Meclis'in feshinden hemen sonra verilen beyanatlarda "*fasıla-ı meşrutiyet*" olmayacağını söyleyen hükümet üyeleri hemen ertesi gün verdikleri ilk beyanı yalanlar derecesinde, yapılacak yeni seçimlerin önüne büyük engeller çıkartmışlardır⁸.

Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı son kez 1920'nin başında toplanabilmiştir. Mütareke ertesinde başlayan işgallere karşı başlayan bölgesel direniş örgütlenmeleri Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından örgütlenerek 4-11 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'nde tek bir çatı altında toplanmıştır. Bu millî kongrede seçimler konusuna çok önem verilmiş, 5 Eylül'deki toplantıda padişaha gönderilmesi kararlaştırılan telgrafta Sivas Kongresi'nin toplanması, Hükümetin Kanun-ı Esasi'ye aykırı olarak seçimleri yapmayıp Meclis-i Mebusan'ı toplamamasına dayandırılmıştır⁹.

Sivas Kongresi'nin ardından Anadolu'daki direniş örgütüyle İstanbul Hükümeti'nin arası iyice açılmıştır. Heyet-i Temsiliye, kendilerine karşı düşmanca tavır alan Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne karşı sert bir adım atarak ultimatoma niteliğindeki bir telgrafı 12 Eylül 1919'da Sadrazama iletmek üzere göndermişti¹⁰. Bu gelişme Anadolu'daki bütün Kolordu Komutanlıklarına da bildirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu girişimdeki amacı, İstanbul Hükümeti'ne bir an önce seçimleri yaptırabilmek için baskıda bulunmaktır¹¹.

D. Ferit'e gönderilen bu telgraftan sonra Heyet-i Temsiliye, İstanbul'daki bütün devlet temsilciliklerine de bir muhtıra göndermiştir. Bu muhtırada, hükümet, Kanun-ı Esasi'yi çiğnediği ve ulusal birlik akımına karşı Müslümanları birbirine kırdırmak için, ilişkilerin kesildiği, yoksa asayişin

5 Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, İstanbul, 1996; Hüseyin Kazım Kadri, *Balkanlardan Hicaza İmparatorluğun Tasfiyesi 10 Temmuz İnkılabı ve Netayjici*, İstanbul, 1992; Rıdvan Akın(2), *Türk Siyasal Tarihi*, 1908-2000, İstanbul, 2012, s.13.

6 Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *a.g.e.*, ss.80-81.

7 Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı*, Ankara, 2004, s.14.

8 Taha Niyazi Karaca, *a.g.e.*, s.22.

9 Ahmet Demirel, *İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İstanbul, 2010, s.36.

10 Sebahattin Selek, *Milli Mücadele*, C.I, İstanbul, 1982, s.501.

11 Kemal Atatürk, *Nutuk*, Ankara, 1995, Haz. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, s.98.

bozulacağı açıklanmıştır. Ayrıca, barışın ancak ulusa dayanan bir hükümetle kararlaştırılabileceği, bunu yapmanın itilaf ve Ortak Devletleri'nin yüksek çıkarları gereği olduğu ve genel güvenliğin kongrece "sureti kat'ıyyede tekeffül" edildiği bildirilmiştir¹².

Heyet-i Temsiliye'nin bu girişimi sonucunda gücü sadece İstanbul ve çevresiyle sınırlı kalan Damat Ferit Paşa Hükümeti 23 gün sonra, 1 Ekim 1919'da istifa etmek zorunda kalmıştır. Yerine Anadolu'daki Heyet-i Milliye ile daha ılımlı ilişkiler kuracak olan Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur. Yeni hükümetin ilk icraatlarından birisi 7 Ekim 1919'da yayınlanan kararname ile Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılacağını ilan etmek olmuştur. Bu beyanname gereğince, 9 Ekim 1919 tarihli *İntihap Kararnamesi* ile iki dereceli seçim süreci Aralık'ta başlamış¹³ ve bu genel seçimler sonucunda son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı olarak adlandırılacak olan Osmanlı Parlamentosu, sağlık durumu bozuk olan padişahın yerine Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın hazır bulunduğu bir törenle 12 Ocak 1920'de İstanbul'da seçilen 169 mebusan¹⁴ 72 mebusun katılımı¹⁵ ile çalışmalarına başlamıştır.

Bu Meclisin, iki ayı biraz aşan kısa ömrü boyunca yaptığı en önemli icraat, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de aldığı kararlara uygun olarak Misak-ı Milli'yi bir beyanname ile ilan ve kabul etmesidir. Meclis'in 28 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda "Ahd-i Milli" olarak bütün mebuslara imzalatılan *Misak-ı Milli* kararlarının basında yayınlanması ve yabancı parlamentolara bildirilmesine de 17 Şubat 1920 tarihli açık oturumda karar verilmiştir¹⁶. Böylece bir yandan Meclis-i Mebusan kanalıyla Anadolu'daki ulusal eyleme yasallık kazandırılırken, öbür yandan da eski bir devletten yeni devlete geçişin hazırlıkları tamamlanmaya çalışılmıştır¹⁷.

Ali Rıza Paşa Kabinesinin Anadolu hareketiyle yakın ilişki içerisinde olması ve Osmanlı parlamentosunda Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi İtilaf Devletleri'ni rahatsız etmiştir. İstanbul'daki İngiliz görevlilerinden gelen raporlar, İngiliz Hükümeti'ni Türk milliyetçilerine karşı daha sert tedbirler alınması konusunda harekete geçmesini sağlamıştır¹⁸.

İtilaf Devletleri işgalden önce İstanbul'daki hükümet değişikliğini sağlamış, 3 Mart'ta Ali Rıza Paşa kabinesi istifa etmiş, yerini 8 Mart'ta Salih Paşa kabinesi almıştır¹⁹. Ardından da 15 Mart gecesi İstanbul Limanı abluka altına alınmış, 16 Mart sabahından itibaren İtilaf Devletleri İstanbul'u resmen

12 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C.1, Ankara, 1998, s.561.

13 Rıdvan Akın(1), *a.g.e.*, s.42.

14 Ahmet Demirel, *a.g.e.*, s.61.

15 Mahmut Goloğlu, *1920 Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul, 2014, s.54 .

16 Samet Ağaoglu, *Kuvayı Milliye Ruhu, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi*, İstanbul, 2011, s.25; Hamza Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara, 1981, s.109.

17 İhsan Güneş, *a.g.e.*, s.53.

18 Sebahattin Selek, *a.g.e.*, C.I, s.589.

19 Ergun Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, İzmir, 1986, s.194.

işgal etmişlerdir. İşgalden sonra İngiliz Başbakanı Churchill; “İstanbul’da yakın bir ayaklanma ile karşı karşıya gelmiştik. Ürkütücü katliamlar da beklenebilirdi. Bu durumda Müttefikler birlikte harekete geçmek zorunda kalmıştır”²⁰ sözleriyle 16 Mart işgalini haklı göstermeye çalışmıştır.

O günleri yaşayan Yunus Nadi hatıralarında, büyük bir dehşet ve özel tertibatlarla gerçekleştirilen İstanbul’un işgali ile İtilaf Devletleri’nin İstanbul ve Anadolu harekâtına açıkça gözdağı vermek istediklerini anlatmaktadır²¹.

İşgalin hemen ardından İngiliz askerleri Meclis-i Mebusan’ı basmış, aralarında Rauf ve Kara Vasıf Beylerin de bulunduğu bazı milletvekillerini tutuklayarak Malta’ya sürgüne göndermiştir. Gönderilenler arasında Birinci TBMM’ye İzmir mebusu olarak katılacak olan H. Tahsin Bey’de vardır. H. Tahsin Bey, “Talat Paşa’yla yakın ilişkileri bulunduğu, Ermeni kırımının hazırlanmasında parmağı olduğu” iddiasıyla tutuklanmıştır²².

Bu gelişme karşısında, Meclisi-i Mebusan’ın 18 Mart 1920’deki 24. birleşiminde, ki bu son toplantı olacaktır, iki seçim tutanağının kabulünden ve birkaç izin işleminden sonra Sinop mebusu Rıza (Nur) Bey söz alarak kürsüye çıkmış, mevcut koşullar altında Meclis’in faaliyetlerini sürdürmesinin olanaksız hale geldiğini, bu görevin güven içinde yapılmasını sağlayacak bir ortam yaratılncaya kadar Meclis Genel Kurul toplantılarının ertelenmesini isteyen bir konuşma yapmıştır²³. Konuşmanın ardından Bolu mebusu Hilmi Bey ve 16 arkadaşının imzalı önerge teklifi²⁴ okutulmuş ve oybirliğiyle kabul edilerek Meclis-i Mebusan’ın faaliyetleri belirsiz bir süre için ertelemiştir.

I. Tbm’nin Açılışı

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul’un işgal edileceğini önceden öğrenmiştir. İstanbul’da Rauf Bey işgal haberini zamanında almış ve 11 Mart günü Mustafa Kemal Paşa’ya telgrafla bildirmiştir²⁵. Bu telgrafın ardından aynı gün Mustafa Kemal Paşa, Kolordu Komutanlıklarına durumu bildiren şu telgrafi çekmiştir²⁶: “Fransız kaynaklarından alınan malumata nazaran: 1-İngilizlerin birkaç güne kadar Harbiye Nezareti binasını işgal edecekleri, 2-Umum zabitanı sivil gezmeye mecbur edecekleri, 3-Dersaadet ve nüfuzları olan mevkilerde de şiddetli davranacakları ve hatta memleket menfaatine çalışanları birer bahane ile hapsetmek üzere liste hazırlamakta oldukları haber alınmıştır.”

20 Sebahattin Selek, a.g.e., C.I, s.589.

21 Yunus Nadi, *Ankara’nın İlk Günleri*, İstanbul, 1955, Ss.12-13.

22 Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, İstanbul, 1985, s.171.

23 MBZC, C.1, 24. İçtima, 18 Mart 1336, s.496.

24 Önergenin tam metni için bkz: MMZC, C.1, 24. İçtima, 18 Mart 1336, s.496; Dr. Rıza Nur-Grace Ellison, *İlk Meclisin Perde Arkası (1920-1923)*, İstanbul, 2007, s.15.

25 Bilal Şimşir, a.g.e., s.155.

26 Sebahattin Selek, a.g.e., C.II, s.676.

Bu telgraftan 5 gün sonra Mustafa Kemal Paşa'nın beklentisi gerçekleşmiş ve İstanbul'un resmen işgal edildiği ve gelişen olaylar Manastırlı Hamdi Bey tarafından telgrafla Ankara'ya bildirilmiştir²⁷. Bu fırsatı ivedilikle değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüzüğü'nün 4.maddesini uygulamaya koyarak yurt yönetiminin üstlenildiğini açıklamıştır²⁸. Ardından da 19 Mart'ta Kolordu Kumandanlıkları ve valiliklerle temasa geçilerek, Ankara'da bir Kurucu Meclis'in toplanmasına ve bu Meclis üyelerinin seçiminde uygulanacak esaslara ilişkin görüşlerini bir tebliğle yayınlamıştır²⁹.

Tamimde belirtilen esaslara göre seçimlere, Seçim Kanunu gereğince katılacak olan ikinci seçmenlerden başka belediye meclisi, vilayet ve liva idare meclisi ve Müdafaa-i hukuk üyeleri katılacaklardı. Seçimlerin süratle yapılması isteniyor ama bazı kazalardaki seçmenlerin liva merkezlerinde ve vilayetlerde toplanmasının çok zaman gerektireceği bildirildiği için 21 Mart tarihinde Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa, her kazadaki seçimlerin, livaların ve vilayetler ile aynı günde ve buldukları yerlerde seçim yapabileceklerini ilan etmiştir. Ayrıca İstanbul Meclisi mebuslarından da Ankara'ya gelenlerin bu meclise mebus olarak katılabilecekleri kararlaştırılmıştır³⁰.

10 Nisan 1920'de birçok mebus Ankara'da toplanmıştı. O gün Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye üyeleri, kumandanlar, Ankara'ya gelen mebusların bir kısmı ve şehrin ileri gelenleri ile Meclisin açılışı ile ilgili bir toplantı yapmıştır. Hükümet Konağı'nın Vali odasında gerçekleşen bu toplantıda Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart olayını açıkladıktan sonra sözü Meclisin adının ne olacağı konusuna getirmiş ve hazır bulunanların bu konudaki fikirlerini öğrenmek istemiştir. Enver Behnan Şapolyo bu olayı şöyle anlatmaktadır: "Atatürk: Ankara'da kurulacak Meclisin adının "Meclis-i Müessesan" olmasını arzu ettim. Bundan maksadım, rejimi değiştirebilecek bir Meclisin kurulmasını temin etmektir. Fakat bundan vaz geçerek vilayetlere "Selahiyet-i Fevkaladeyi Malik Meclis" diye bildirdim. Fakat sizler ne fikirdesiniz? dedi. Bir mebus:-Kurultay koyalım... diye teklifte bulundu, diğer bir zat da -Meclisi Kebir, bir kısmı da -Kurucu Meclis... dediler. Fakat Atatürk bunların hiçbirini beğenmedi. O, kafasında bir ad tasarlamış olacak ki arkadaşlarına:- Biz burada Kurultay veya Meclisi Kebir adı ile bir Meclis kurarız. Fakat Türk milleti, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasını isteyecektir. deyince hepsi bir ağızdan:- Bulduk, bulduk!... dediler, Atatürk: -Ne buldunuz? -Yeni meclisin adının (Türkiye Büyük Millet Meclisi) olmasını... dediler." ³¹.

Meclisin ismi konusu netleştirildikten sonra açılışın ve toplantıların yapılacağı yer konusu gündeme gelmiştir. Sonunda Meclis binası olarak, tasarımı

27 Mustafa Kemal, a.g.e., s.281.

28 Ahmet Demirel, a.g.e., s.73.

29 Bildirinin metni için bakınız: M. Kemal, a.g.e., ss.288-289.

30 Sebahattin Selek, a.g.e., C.II, s.691

31 Enver Behnan Şapolyo, *Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi*, Ankara, 1969, ss.18-19.

Askeri Mimar İsmail Hasif Bey tarafından 1915-1919 arasında tamamlanmış olan Ulus Meydanı’nda Enver Paşa tarafından İttihat ve Terakki Kulübü olarak yaptırılan 9 odalı taş bina seçilmiştir. Döneminin ilk milli mimarlık örneklerinden birisi olan bu binanın³² bir bölümüne Fransız bölüğü yerleşmiş olduğu için önce burası boşaltılmış sonra da binanın tamirâtı yaptırılmıştır. Binanın çatısını örtebilmek için Ulucanlar’da bir ilkokul inşaatının kiremitleri alınmış, bunlar yetmeyince Ankaralıların kendi evlerinin damından söktükleri kiremitlerle Meclis binasının çatısı örtülebilmiştir. Toplantı salonunun sıraları bir ilkokuldan getirilmiş, salonu aydınlatacak büyükçe bir asma lamba da bir kahvehaneden sağlanmışır³³. Bir saç soba da Meclis salonuna kurulmuş, salonun koridoruna mebusların su içmeleri için üç küp yerleştirilmiştir. Kapıdan girilince ilk küçük oda mescit, sokağa bakan ilk oda Riyaset/Başkanlık odası, diğer odalar da encümen odaları, başkatip, muhasebe odası olarak ayrılmıştır. Hattat Hulusi Efendi yazılan “Hakimiyet Milletindir” levhası kürsünün arkasına konulmuştur. Ayrıca bir de “Müslümanlar hayat işlerini, istişareye ehil olanların arasında istişare ile yapacaklardır” anlamını taşıyan “Müşavirühüm filemin şura” suresi asılmışır³⁴.

Büyük Millet Meclisi için 66 seçim çevresinden 349 mebus seçilmiş olup İstanbul Meclis-i Mebusanı’ndan (Malta’dan gelenler dahil) gelen 88 mebus ile sayı sonraki yıllarda 437’ye ulaşmıştır. Ancak 34 mebus Meclis’e katılmadan istifa ettiğinden I. dönemin toplam mebus sayısı 403 olmuştur³⁵. Bu rakamlara rağmen Meclis’in 23 Nisan’daki açılışına ancak 115 mebus yetişebilmiştir³⁶.

Heyet-i Temsiliye açılış için bir program düzenlemiş ve bunu yurdun her tarafındaki askeri ve mülki makamlara göndermiştir³⁷. Yeni Meclis, önce düşünüldüğü gibi, 22 Nisan 1920 Perşembe yerine, hem halkın katılımı hem de bu olaya dini bir renk ve kutsallık vermek düşüncesiyle³⁸ 23 Nisan 1920 Cuma günü açılmışır³⁹.

I. TBMM’de İzmir Mebusları

Nüfus oranlarının dikkate alınmayarak her sancaktan 5 milletvekilinin seçilmesi esasına göre belirlenen I.TBMM’de Yunan işgali altındaki İzmir’i 3’ü Meclis-i Mebusan’dan katılan toplam 8 milletvekili temsil etmiştir. İzmir’de

32 Mustafa Köksal, *Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin “İlk”leri*, Ankara, 2007, s.53.

33 H. V. Velidedeoğlu, *İlk Meclis, Milli Mücadelede Anadolu*, İstanbul, 1990, s.15; İhsan Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1923) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, Ankara, 1988, s.27; Özer Ozankaya, *Cumhuriyet Çmari*, Ankara, 1997, s.265.

34 Enver Behnan Şapolyo, *a.g.e.*, s.20, 22.

35 Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem (1919-1923)*, C.I, Ankara, 1994, s.39; Ahmet Demirel, *a.g.e.*, s.79.

36 Özer Ozankaya, *a.g.e.*, s.266.

37 Kemal Atatürk, *a.g.e.*, ss.294-295.

38 Tevfik Bıyıkhoğlu, *“Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri”*, Belleten, S.96, Ankara, 1996, s.647.

39 Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul, 1998, ss.30-31.

Yunan işgali nedeniyle seçimler yalnızca Kuşadası'nda yapılmış ve buradan seçilen mebuslar İzmir'in tamamını temsil etmiştir. Seçimle gelen mebuslar Mahmut Esat Bey(Bozkurt), Ahmet Reşid Bey, Dr. Mustafa Bey(Bengisu), Enver Bey(Tekand) ve Hacı Süleyman Efendi(Bilgen)'dir⁴⁰. Meclis-i Mebusan'dan katılan 3 mebus ise Hasan Tahsin Bey(Uzer), Refet Paşa(Bele) ve Yunus Nadi Bey(Abalıoğlu)'dir. Bu mebuslardan ikisi sonradan İzmir mebusluklarından ayrılmışlardır. İlki vefatı nedeniyle Reşid Bey, ikincisi Dr. Mustafa Bey'dir.

Reşid Bey'in yerini doldurmak için 19 Eylül 1920'de bir ara seçim yapılmış ve çoğunluğu sağlayan Bolulu Maliye memuru Fuat Bey için bir seçim mazbatasını düzenlenmiştir. Ama Meclis, bu ara seçimi Nisab-ı Müzakere Kanunu'ndan sonra yapıldığı ve nüfus büyüklüğüne göre İzmir'in payına 6 mebusluk düştüğü için kabul edilmeyince Fuat Bey'in mebusluğu onaylanmamıştır⁴¹.

Dr. Mustafa Bey'in, M. Kemal Paşa'nın isteği üzerine gizli olarak Rodos'a gitmesi nedeniyle Meclis'te bulunmaması üzerine verilen taktirde tartışmalar olmuş, Meclis kararı olmadan görevlendirilmesi eleştirilmiştir. Tartışmalar sonrasında 18 Ağustos 1921 tarihi itibarıyla istifa etmiş sayılmıştır⁴².

Mustafa Bey'in hatıralarında bu süreç şöyle anlatılmaktadır: *“Doktor, Millet Meclisi'ndeki görevine henüz uyum sağlıyordu ki, bir öğle vakti gelen Meclis hademesi, kendisini, Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın odasında beklediğini söyledi. İki eski arkadaşı odada gizlice konuştular. Mustafa Kemal Paşa gizli bir görevle silah alımı işini organize etmek için Rodos'a gitmesini istedi. Doktor hiç tereddüt etmeden, Millet Meclisi'ndeki görevinden istifa dilekçesini imzaladı ve Meclis Reisi'ne verdi. “Uygun göreceğiniz zaman muameleye koyarsınız efendim...” dedi. İstifası hemen açıklanmadı. 18 Ağustos 1337(1921) tarihinde istifa etmiş sayıldı.”*⁴³.

TBMM'nin 15 Mayıs 1920 tarihindeki 16.İçtimalarında Tetkik-i Mezabıt Encümeni'nin *“İzmir mebusu Mahmut, Esat, Reşid, Enver ve Doktor Mustafa beylerle Hacı Süleyman Efendinin intihap mazbataları”* ele alınmıştır. Mazbatada, *“Ahvali hazıra dolayısıyla İzmir livası namına Kuşadası'ndan intihab edilen zevatın kabulü karargir olarak Heyeti Umumiyyeye arz edilmek üzere Makamı Celili Riyasete takdim kılınır.”* görüşü yer almaktadır. Encümenin bu mazbatasını genel kurulda kabul edilerek İzmir'in mebusları onaylanmıştır⁴⁴.

Meclis-i Mebusan'dan katılan Tahsin Bey, İngilizler tarafından Malta'ya sürgüne gönderilenler arasında yer aldığı için TBMM'nin açılışında yer alamamış,

40 Ahmet Demirel, *a.g.e.*, s.81,241-242; Kemal Öztürk, *İlk Meclis Belgesel*, İstanbul, 1999, s.131,179,180-189; Cemal Kutay'ın Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, Ankara, B.T.Y. adlı eserinde İzmir mebusları 7 kişi olarak verilmektedir. Söz konusu eserde Yunus Nadi Bey'in ismi geçmemektedir. s.110, 115,116.

41 TBMMZC, Devre:1, C.6, 23.12.1336, 120.İçtima, ss.502-504.

42 TBMMZC, Devre:1, C.12, 8.8.1337 63.İçtima, ss.26-29.

43 Kaya Bengisu, *Koca Doktor Mustafa Bengisu, Savaşın Askeri, Barışın Hekimi, Cumhuriyetin Şehircisi*, 2006 B.y.y., s.79, 81, 82.

44 TBMMZC, Devre:1, C:1, 15.5.1336, 16.İçtima, ss.313-314.

Londra Konferansı sonrasında serbest bırakıldıktan sonra ülkeye dönüşünde Ankara'ya giderek Milli Hükümete destek olmuştur. İzmir mebusluğu görevini de ancak bu tarihten sonra icra edebilmiştir⁴⁵.

İzmir mebuslarının TBMM Albümü'nde özgeçmişleri şöyle verilmiştir⁴⁶:

Enver Bey (Ali Enver Tekand) : Rodos 1887-1961, Eğitim ve Sigortacılık, İzmir İttihadı Terakki Mektebi Tarih Öğretmeni ve Müdürü, Vilayet Umumi Meclisi İzmir Daimi Encümen Azası, Meclis'te Divan-ı Riyaset Katibi.

Hacı Süleyman Efendi(Süleyman Bilgen) : Nazilli 1855-1923, İlmiye, Nazilli Medresesinde Müderris, Müdafai Hukuk Cemiyeti Kurucusu, Sivas Kongresi Temsilcisi, Osmanlı Meclis-i Mebusan I.Dönem Aydın mebusu(1908-1909).

Mahmut Esat Bey(Bozkurt): Kuşadası 1892-1943, İ.Ü Hukuk Fakültesi, İsviçre Fribourg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Hukuk doktorası, Ege bölgesi Kuvayı Milliye Teşkilatı üyesi, Kırmızı-Yeşil şeritli istiklal madalyası sahibi.

Dr.Mustafa Bey(Bengisu): Ödemiş 1880-1942, İÜ Askeri Tıbbiye, Gülhane'de uzmanlık eğitimi, Göz ve Harici Hastalıklar Uzmanı, Trablusgarb fırkası ve Bingazi'de Askeri Tabip, Hareket Ordusu Fırka Tabibi, Yemen Seferi Kıtası Tabibi, Mürettep 3.Fırka ve Anafartalar Grubu Tabibi, Kudüs Menzil Hastahaneleri Baştabibi 12.Kolordu 23.Fırka Baştabibi, Harp Liyakat Madalyası sahibi. 8.8.1921'de vekillikten ayrılmıştır.

Refet Paşa(İbrahim Refet Bele): İstanbul 1881-1963, Harbiye, Erkan-ı Harbiye, Asker, Tümgeneral, Edirne Jandarma Alay Komutanı, 2.Ordu Kurmay Müfettişi, 4.Ordu haber Alma Şubesi Müdürü, 10. Ve 13.tümen Komutanı, Jandarma Genel Komutanı, 3.Kolordu Komutanı, Erzurum Kongresi Heyet-i Temsiliye üyesi, Aydın Kuvayı Milliye Komutanı, Osmanlı Meclis-i Mebusan 4.Dönem İzmir Mebusu, Güney Cephesi komutanı, 1.İcra vekilleri heyeti Dahiliye umuru vekili, 3. İcra Vekilleri Heyeti Müdafai Milliye Vekili, Kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası sahibi, bekar.

Reşit Bey: Doğum tarihi bilinmiyor. Ö:22.08.1920 , 25 Nisan 1920 tarihli seçim tutanağı 15 Mayıs 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde okunarak kabul edilmiş olmasına rağmen üye defterinde Meclise katıldığı hakkında bir kayıt mevcut değildir. 22.08.1920'de BMM'nde okunan Birader-i Asım imzalı telgrafla öldüğü bildirilmiştir.

Tahsin Bey(Hasan Tahsin Uzer): Selanik 1879-1939, Mülkiye terk, Mülki İdare amiri, Pürsican ve Ağmuz Nahiye Müdürü, Gevgiri, Florine Kesendire, Selanik Merkez İlçesi Kaymakamı, Drama Sancağı Mutasarrıfı,

45 Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara, 1987, s.346.

46 TBMM Albümü 1923-2010, C.I (1923-1950), Ankara, 2010, ss.35-36.

Beyoğlu Mutasarrıfı, Van, Erzurum, Suriye Valisi, Aydın Valisi, Osmanlı Meclisi Mebusan 4.Dönem İzmir mebusu (İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildi.) Fahri süvari Teğmenliği Tevcih ve Altın Liyakat Madalyası sahibi.

Yunus Nadi Bey(Abalıoğlu): Kızıldere 1879-1945, Mekteb-i Sultani, Hukuk Mektebi terk, Hukuk, Ekonomi, Gazetecilik-Malumat, İkdam, Diyarbakır, Ankara ve Manisa Tasvir-i Efkâr gazetelerinde çalıştı. Selanik'te Rumeli Gazetesi Yazı İşleri Müdürü, Tasvir-i Efkâr Gazetesi yazı İşleri Müdürü ve başyazarı, Yenigün gazetesi sahibi, yazar, Osmanlı meclis-i Mebusan 2. ve 3. Dönem Aydın, 4. Dönem İzmir mebusu, İktisat, İrşad, Kanun-ı Esasi Hariciye ve Hariciye Encümenleri Reisi.

İzmir Mebuslarının Meclisteki Görev ve Çalışmaları

1. Meclis Komisyonlarında İzmir Mebusları: İzmir mebusları parlamento içerisinde aktif olarak çalışmışlardır. Vekiller hem çeşitli komisyonlarda görev yapmışlar hem de 9 Önerge ve 5 Teklifte bulunmuşlardır. Komisyon görevlerinde bulunanlar şunlardır;

Eğitim alanındaki çalışmaları ile dikkati çeken *Hacı Süleyman Efendi*, Maarif Encümeni'nde üye, Ali Enver Bey, 10 Mayıs 1921'de kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda veznedar, M. Esat Bey, 12 Temmuz 1922-4 Ağustos 1923 arasında İktisat Vekili, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda önce üye olarak, 1 Kasım 1922'den itibaren katip olarak görev yapmıştır. Ayrıca I.İnönü Zaferi'nden sonra İtilaf Devletleri'nin organize ettiği Londra Konferansı'na Ankara Hükümeti'ni temsilen katılan Bekir Sami Bey'in heyetinde de yer almıştır. M. Esat Bey, 28 Temmuz 1921'den itibaren de Kastamonu İstiklal Mahkemesi'ne üye olarak katılmıştır⁴⁷.

Dr. Mustafa Bey, iç isyanların artması üzerine halkı aydınlatmak amacıyla kurulan İrşad Heyeti'nde, Meclis'e hiç katılamamasına rağmen Reşid Bey⁴⁸ Kanun-ı Esasi Encümeni'nde yer almışlardır⁴⁹.

Refet Paşa, ilk olarak 6 Eylül 1920'de istifa eden Tokat mebusu Nazım Bey'den boşalan Dahiliye Vekaleti'ne 131 oyla seçilmiştir⁵⁰. 24 Ocak-16 Mayıs 1921 arasındaki Dahiliye Vekili görevinden 21 Mart 1921'de "Memleketin durumu İçişlerinin uzun zaman vekalet ifasına müsait olmadığı kanaatinde "

47 Fahri Çoker, *a.g.e.*, s.297-299, 385, 610, 691.

48 Reşit Bey, Meclis'e hiç katılmadan cepheye savaşırken şehit olmuş ve bu durum kardeşi Asum Bey imzası ile telgrafla 22 Ağustos'ta Meclis'e bildirilmiş, aynı günkü Meclis oturumunda kabul edilmiştir (TBMMZC, Devre:1, C.3, 22.8.1920, 55.İçtima, s.410). F.Çoker ve A.Demirel'in eserlerinde Reşid Bey'in Meclis'e katılmadıkları belirtilmesine rağmen (F. Çoker, s.773, A. Demirel, s.83) Zabıt Ceridelerinde Reşit Bey'in 1 önerge verdiği ve 3 kez de söz alarak konuşma yaptığı geçmektedir.

49 TBMMZC, Devre:1, C.1, 15.5.1336 tarihli 16.İçtima, s.314.

50 TBMMZC, Devre:1, C.3, 6.9.1336, 60.İçtima, s.589, 592.

olduğu gerekçesiyle istifa etmiştir⁵¹. 19 Mayıs 1921-10 Temmuz 1922 arasında tekrar Dahiliye Vekaleti'ne seçilmiştir(30 Haziran 1921'de sağlık sorunları nedeniyle istifa eden Ata Bey'in yerine)⁵². 5 Ağustos 1921'de Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine seçilen Fevzi Paşa'dan boşalan Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne seçilmiş, Dahiliye vekaleten uhdesinde kalmıştır. 10 Ocak 1922'de "Bir müddet tedavi ve istirahatata muhtaç olduğu" gerekçesiyle Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nden ayrılmıştır⁵³.

I.TBMM'de İzmir'in en aktif vekillerinden birisi de **Yunus Nadi Bey**'dir. Kanun-ı Esasi Encümeni üyeliği ve aynı Encümenin Mazbata muharrirliği⁵⁴, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun incelenmesi için oluşturulan "Encümen-i Mahsus" üyeliği⁵⁵, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Başkan vekilliği, Şeriyeye Encümeni Mazbata Katipliği⁵⁶, geçici hükümetten asıl hükümete geçişte kurulan Layiha Encümeni üyeliği(25.4.1920)⁵⁷, İktisat Encümeni üyeliği⁵⁸ ve iç isyanlara karşı halkı aydınlatmak amacıyla kurulan İrşad Heyeti üye ve başkanlığı⁵⁹ görevlerinde bulunmuştur.

Yunus Nadi Bey'in İrşad Heyeti'ne seçilmesi ile ilgili olarak ilk mecliste katip olarak görev yapan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun anılarındaki şu ilginç anekdot dikkat çekicidir: "*Her milletvekilinin, istediği komisyona kendi kendisini aday göstermesi yoluyla yapılan encümen seçimlerinde kalın sesiyle "Umur-ı İktisadi" diye bağırması, bir süre sonra İrşad Komisyonu'na da girmişti. Bu komisyon, o zamanlar bana "Halka Nasihat Komisyonu" gibi geldiğinden, bu seçimi yadırgamıştım. Çünkü Y.Nadi Bey'in insanlara hemen yanaşacak güleç yaradılışı ve yığınları etkileyecek bir güzel konuşma yeteneği yoktu. O gün toplantı salonundan çıkarken bu düşüncemi zabıt kalemindeki yaşlıca arkadaşlardan birisine söyleyecek oldum, bu arkadaş hemen: "Siz ne söylüyorsunuz? O, Yeni gün gazetesinin sahibidir. Öyle bir muktedir sermuharrirdir ki İstanbul'da iken bir tek makalesiyle hükümet düşürmüştür. Yazularıyla herkesten irşad yapar" diyerek beni aydınlatmış ve Y.Nadi Bey'in değerini gözümde büyütüştür."*⁶⁰.

Yunus Nadi Bey, Londra Konferansı'na giden Dış İşleri Bakanı Bekir Sami Bey Başkanlığı'ndaki heyette de bulunmuştur⁶¹.

Meclis'teki Bolşevik kitleyi hükümetin denetiminde bir parti etrafında toplamak amacıyla M.Kemal Paşa'nın isteğiyle 18 Ekim 1920'de kurulan

51 F. Çoker, *a.g.e.*, s.883.

52 TBMMZC, Devre:1, C.11, 30 Haziran 1337 44.İçtima, s.79, 85.

53 Fahri Çoker, *a.g.e.*, ss.825, 827.

54 TBMMZC, Devre:1, c:1,19 Mayıs 1336, 19.İçtima, s.341-342.

55 H.Veldet Velidedeoğlu, *a.g.e.*, ss.71-73.

56 Fahri Çoker, *a.g.e.*, s.264,299.

57 İhsan Ezherli, *a.g.e.*, s.39; İhsan Güneş, *a.g.e.*, s.255.

58 İhsan Ezherli, *a.g.e.*, s.41.

59 TBMMZC, Devre:1, C:1, 13.5.1336 15.İçtima, s.281 ; TBMMZC, Devre:1, C.1, 15.5.1336 17.İçtima, s.322.

60 H. V. Velidedeoğlu, *a.g.e.*, s.133.

61 F. Çoker, *a.g.e.*, s.610.

Türkiye Komünist Fırkası'nda İzmir vekillerinden M.Esat Bey, Y.Nadi Bey ve Refet Paşa'da yer almışlardır⁶². Bu partiye üye olmaları onlara duyulan güvenin somut bir göstergesidir.

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, "Bilim ve düşünce yaşamını geliştirmek ve halkı aydınlatmak" amacıyla Ankara'da serbest konferanslar şeklinde "Halk Dersleri" adı altında kurslar düzenlemeyi kararlaştırmıştır. Dersler 6 Şubat 1921'de başlamış ve ilk dersi "Hukuk-ı Esasiye" konusuyla M. Esat Bey vermiştir. Bu konferanslarda "Tarih-i Siyasi" konusuyla Yunus Nadi Bey'de görev almıştır⁶³.

2. Meclis Kürsüsünde İzmir Mebusları: I.TBMM'de yer alan 8 İzmir mebusu, 1920-1923 arasındaki 4 yasama yılında çeşitli konularda 57 söz alarak konuşma, 1 Takrir-i sualler ve cevaplar, Gizli celse görüşmelerinde 28 konuşma yapmışlardır(Bakınız EK-2). Ek aktif olanları Refet Bele, M. Esat Bozkurt ve ünlü gazeteci Yunus Nadi Beylerdir. Refet Paşa ile M. Esat Beylerin Bakanlık görevlerinde bulunmaları nedeniyle bakanlıkları ile ilgili açıklama yapmak yada eleştirilere yanıt vermek için sık sık söz aldıkları görülmektedir.

Hacı Süleyman (BİLGEN) Bey: Atatürk'ün "mefkure arkadaşımızsınız"(EK-4)⁶⁴ iltifatına mazhar olan din alimi ve eğitimci Hacı Süleyman Bey, Meclis'in ilk çalışma günlerinden itibaren daha ziyade eğitim üzerine görüş ve önerilerde bulunmuştur. Eğitimci kimliği ile bu camianın sorunlarına dikkat çekerek geliştirilmesi için teklifler yapmıştır.

Hacı Süleyman Bey Meclis'teki ilk faaliyeti "*Muhasebe-i Hususiyelerin Lağvına Dair*" adlı bir önerge ile başlamaktadır⁶⁵. Bu önergenin 22 Mayıs 1920'de Meclis'te görüşülmesinde söz alan Hacı Süleyman Efendi'nin 95 yıl önce Meclis kürsüsünden yaptığı konuşması günümüz Türkiye'sinin eğitim anlayışına yol gösterebilecek detaylara ve öneme sahiptir:

"Rüfekayı muhtereme; bendeniz İzmir mebusu Hacı Süleymanım. Kendimi yalnız size tanıttırmak için gelmedim. Uhdeme bir takım vezaif alarak geldim. Mebusluk gibi mühim ve müşkül ve suali dareyni mucib bir vazifeye ahali tarafından intihab edilmişim. Bu, hakkımda olan itimad-ı tamlarına büyük bir delil olmakta cidden mucibi iftiharımdır. Gerçi mebusluğun muktazi bulunduğu malûmatı kafiye haiz değilim. Vebali milleti duşu mesuliyete almak iktidarım haiz olmadığımı bilirim. Fakat teveccühatı vakiyaya karşı hahı nahah kabul etmek mecburiyetinde bulundum.

62 İhsan Güneş, *a.g.e.*, s.168.

63 İhsan Güneş, *a.g.e.*, s.344.

64 Gazi Mustafa Kemal'in II. TBMM seçimlerine katılmayacağını öğrendiği Hacı Süleyman Efendi'ye çektiği 20 Mayıs 1923 günlü telgrafı: "*Namzetlikten sarf-ı nazar buyurmamaklığınızı kaydettik. Siz, bizim her zaman ve her vaziyette samimi bir mefkure arkadaşımızsınız. Afiyetinizi temenni ederim. Gazi Mustafa Kemal*" Sadi Borak, *Atatürkçü ve Toplumcu Bir Din Adamı Hacı Süleyman Efendi*, İstanbul, 1999, s.7.

65 TBMMZC, I.Devre, 22 Mayıs 1920, 19.İçtima, s.7.

Daire-i intihabiyem ahalişi beni intihab ettikleri vakit bir takım tekalifte bulundular. Yeri düştükçe ve sırası geldikçe Heyeti Celilenize arz edeceğim cümleden birisi maarif işidir. Bu gün takrimimde okunan keyfiyeti izah edeyim: Bir vakit mekatibi ibtidaiyeyi ancemaatin idare ettik. Bir takım iradlar bulduk. Hiç maaşlar tedahülde kalmadı. Muhasebe-i hususiye diye bir şey çıkardılar. Meğer adam kayırmak içinmiş. Biz aldandık. Kendi iradımızı da verdik. Git gide bunlar maaş veremez oldular. Biladı baideden İzmir'den, Aydından beldemize gelen bir takım muallim ve muallimelerin maaşları verilemedi. Üç, dört hatta altı ay tedahülde kaldı. Ahali galeyana geldi. Muhasebe-i hususiyenin lağvı için, bunu, parlak hayatın mebdei olan Meclis-i Kebire dahil olduğunda maruzatın meyanında arzet dediler, ben de kabul ettim, buraya kadar geldim. Millet, mukadderatını yed-i ihyarına aldı, ilm-ü irfanın terakki zamanı, sinini vefireden beri arzu olunan saadet günleri geldi, tebşir ve tebrik ederim, ferdayı inkılabda bir tensikatla maarifden, hususi ile mekatibi iptidaiyeden işe bededecek idik. Bilemedik, hata ettik, biz ne vakit dinimizi, dünyamızı, hükümetimizi, her şeyimizi muhafaza eden köylülerin hukuku mütekabilesini muhafaza ile onların köylerinde mekatibi iptidaiyeyi temine muvaffak olursak o vakit ileri gitmek için atılacak ilk adımı atmış bulunacağız.

Aheng-i irfanı olamayan bir milletin ahengi medeniyeti de olamaz. Bu şakavetin, bu rezaletin, bu denaetin hep saiki cehalettir. Fıtrati beşer tecavüz ve tenazü ve mücadele üzerine müessesdir. Bu cibilli kanundan vaz geçirmek için bir amili manevi bir amili mutlak ve hakiki olmak lazımdır. O da ilmü irfandır, tarih; inkıraza uğramış milletlerin hali esef ihtimalini takrir ederken, gittiği yolun pusulasını şaşırılmış diğer kavimler gibi? göstermiyor. Daha doğrusu gösteremiyor. Hükema diyor ki(sevaiki efal; efkardır) İnsanlar, fikri bir terbiye görmedikçe hiç bir işe yaramazlar. Bugün köylerde ufak ufak mektep yapmak, şehirde büyük büyük cami yapmaktan daha hayırlıdır. Terbiye-i idare nam kitaptan müsaadenizle birşey arz edeceğim. Orada diyor ki; hanelerin damlarını değil fikirleri, ruhları ala etmektedir ki bir Hükümete en büyük hizmeti ifa edebilen kimseler yetiştirilir müdebdeb, vasti, muhteşem kaşanelerde ihtifa eden üserayı rezileye ve daima bahtı kahrına alan ağniyayı rezileye; fakirane mebcelerde ikamet eden ervahı aliye müracaatı değil midir? Elbette müraccalıdır. Köylerde sadece zükur(erkek) için değil birer de inas(kız) mektebi açmak lazımdır. Erkeklerin okuması ne kadar lazımsa kızların okuması da o nisbette mühimdir ve belki daha ehemdir. Çünkü avarızı nisa, avarızı ricalden daha ziyade olduğu gibi yedi, sekiz, on yaşına kadar bir çocuk ağıuşu maderde, ana kucağında terbiye gördüğü için kadınların ilmü irfanla zeynetlenmesi daha kıymetdardır. Çünkü bir milletin en büyük bahtiyarlığı, en mühim rükn-ü bahtiyarisini kadınlar teşkil eder. Benim nazarımda değil, hakikatte, nefsülemirde kadim mukaddes bir abidei fitrattır. Onu her vakit en latif hislerle zeyneyyab görmek ne tatlı bir şereftir. Kadın, öyle bilirim ki hayat-ı beşerin en şefik bir unsurudur. Onun için şeriatı garra hakkı tezyini erkeklere tercihan kadınlara bahşetmiştir. Kadınları ali mertebede bulunan bir milletin, bir kavmin arkası hiçbir vakit yere gelmez, kadınları yüksek mertebede bir millet dünyanın en

neçip bir milletidir. Kadın, kadınlığını, bülent faziletini, valideliğini, zevceliğini bilirse o vakit hayati içtimaiyemizdeki terakkiyat derececi nihayesini bulur. O müstebit erkekler ki kadınların malik oldukları hukuku hiçe sayarlar, onlar, milletin ati-i hayatını değil hali hazır içtimaiyesini bile bilmeyenlerdir.”⁶⁶.

Konuşma metninde de görüldüğü üzere eğitim camiasındaki muallim ve müstahdemlerin aylardır maaş alamadıkları için zor durumda olduklarına dikkat çeken Hacı Süleyman Bey, okulların köylere kadar götürülmesine ve kız çocuklarının eğitimine özel bir vurgu yapmaktadır. Ayrıca Anadolu halkının kendisini cehalet ve irfan yoksulluğundan kurtarmanın yolunun eğitimden geçtiğini ve özellikle kız çocuklarının eğitimine daha fazla önem verilmesi gerekliliğinin altını çizmektedir.

18 Eylül 1920’de 7 maddeden oluşan *Umur-ı Maarifin Esbab-ı Terakkisi* adlı bir kanun teklifi vermiştir. Hacı Süleyman Bey bu kanun teklifinde, erkek ve kız iptidai mekteplerinin maarif müdüriyetlerinin nezaretinde olmak üzere Encümen-i Maarif vasıtasıyla idare olunması (M-1), Encümen-i Maarifin merkezi kazada kaymakam ve livada mutasarrıfların başkanlığında Belediye Meclisinden 3 üye ile bir sandık emini ve doktordan oluşacaktır. Eğitim ile ilgili her türlü işlerden bu komisyon mesul olacaktır (M-2). Mekatib-i İptidaiye tayin olunan muallimler meslekleriyle ilgili gerekli evraklarla mesleklerini ispat etmedikçe memuriyetleri tasdik edilmeyecektir (M-3). Maarifin hissesine verilen gelirlerin mekatib-i iptidaiyenin masraf ve maaşları için her kazada Maarif Encümeni namına Ziraat Bankalarına tevdi olunması(M-4) gibi önemli düzenlemeler talep etmiştir⁶⁷.

Söz konusu kanun teklifinin 4 Ekim 1920 tarihindeki görüşülmesi sırasında da teklifi içeriği ve önemi hakkında bir konuşma yapmıştır:

“...Her belde, her köy, maarifinin, mekâtibi İptidaiye hususunda, zîmamı idaresini yed-i ihtiyarına almalıdır. Bu ana değin idare-i hususiye tarafından gasp olunan hukuku meşrualarını köylünün istirdat ettiği gün, terakki ve teali etmek için ilk hatveyi atmış olacak ve Hükümetin de kendilerinden arzu ettiği istifade ve menafi kapılan, bir daha kapanmamak şartıyla açılmış olacaktır. Köylü mukadderatını tekrar, tecrübe ile ataletleri zuhulleri yakinen malûm bulunan üç, beş kişinin idaresine bırakmak, zannedersen cehaleti tamimden başka bir şey değildir.

Hele köylüden çocuklarınızı okutacağız diyerek hisse-i maarif ve masarif-i mecbure ve daha saire, saire diye alıpta aynı ile mekâtibi taliye ve âliyede ağniya ve mütehayyızan ve vükelâ evlâdını okutmak kadar bariz bir hizîbin, sarih bir zulmün celi bir istidadı, vazih bir ademi müsavatı, bu kadar cüstücuya ve son derece tahrirde rağmen bizden başka milletlerin birinde vuku bulmuş suretini miratı âlemde göremiyorum. Her türlü saadet, dinden, o da maariften doğar.

66 TBMMZC, Devre:1, C.2, 22 Mayıs 1336 19.İçtima, ss.7-8.

67 Teklifin tam metni için bkz: TBMMZC, C.4, 4.X.1336, 78.İçtima, ss.534-535.

Cehalet sebebiyle dinini kaybeden adamlar saadeti dareynden mahrumdurlar. Zira insan hissi dinden tecerrüt ettiği dakikada kalp, her türlü mezayayı insaniyeden taarri eder. Bünyanı fezaili yıkılır. Vazifeşinaslık, iffet, şefkat, muhabbet, uhuvvet, adalet, teavün, merhamet ve insaf gibi hissiyatı mübeccele namına kalbinde, dimağında ne varsa hepsi birer birer çekilir, Saha-i kalp bomboş, tamtakır kalır. Her mesele tabii burada teşrih olunamaz. Pek çok mesail vardır ki, burada teşrih etmek ve gazete, cerideye geçirmek istiyorum. Biz, mademki halka doğru gidiyoruz, halkın hissini okşayalım. Halkın bize irtibatı azalmıştır. Halktan aldığımız paranın hiç olmazsa bir parçasını onlara sarfederek, böyle vazife-i diniyelerinin, vazife-i mukaddeselerinin ifasına çalışalım ve hükümet ile ahali beynindeki hukuku mütekâbilenin bir cüzüne olsun hizmet etmiş bulunalım.

Hulâsa su-i ahlâk gibi bir veledi gayrimesru teolit eden ve bir menfaati hasise uğrunda, sertac-ı mahlûkat olan ebnayı beşeri ayak altında ezen ve sonra da îâşe-i kilab gibi girdabi ademe atan, murdar ve mülevves, yeddi karalı cehli, memalik-i mahrusenin en uzak köşelerinde vaki ufak köylerinde bile bir daha dirilmeyecek derecede öldürmedikçe kâinatta temini hesti kabil değildir. (Bravo, sesleri, alkışlar) Bugün beşeriyeti muztarîbeye çaresiz olacak yegâne âmil, cehlin imhasına, marifetin ihyasına, mekârimi ahlâkın intişarına vabeste bulunan esbabı ihzar etmektir. Münevver ve ruhperver bîr İstikbali temin etmek için insanlar buna çalışmalıdır.”⁶⁸

Eğitimin yanı sıra *İhracat Rûsumu* hakkındaki kanun münasebetiyle de söz alan Süleyman Bey, kanun çerçevesinde incirden vergi alınmaması görüşünü bildirmiştir⁶⁹. 1922'de Şer'iyye Vekaleti için aday gösterilmesine karşılık bu görevi kabul etmemiştir⁷⁰.

Mahmut Esat(BOZKURT) Bey: 15 Mayıs 1920'de mebusluğu onaylanan M. Esat Bey Kuvayı Milliye hareketindeki görevi nedeniyle Meclis'e hemen katılamamış ancak 1920 yılının Eylül ayı başlarında TBMM'ne katılabildiği⁷¹.

1920-1923 arasındaki I. Dönem de 3 Önerge, 20 söz alarak konuşma, 1 Beyanat, Gizli Celse Görüşmelerinde de 1 sual-2 söz alarak görüş bildirmiştir.

12 Temmuz 1921-24 Mart 1923 tarihleri arasında İktisat Vekili olarak görev yapan M. Esat Bey⁷², Meclis'e katıldığı günden itibaren çeşitli bakanlık teklifleri almaya başlamıştır. 1920 sonlarında TBMM'nde Maarif ve Adliye Vekaletleri için aday gösterilmiştir. 15 Aralık 1920'de, TBMM Başkanı Mustafa Kemal'e aldığı bakanlık önerileri ile ilgili olarak yazdığı mektupta, “*Heyet-i Vekile'de çalışmasının imkânı olmadığını; kendisinin İttihat ve Terakki Fırkası'nın tabiri caiz ise tamme ile merbut*” olduğunu belirtmiştir. Adliye Vekaleti'ni kabul

68 TBMMZC, C.4, 4.X.1336, 78.İçtima, ss.536.

69 TBMMZC, C.4, 16.IX.1336, 66.İçtima, ss.181-182.

70 TBMMZC, C.20, 11.5.1338, 42.İçtima, s.24; Cemal Kutay, a.g.e., s.329.

71 Hakkı Uyar, “*Sol Milliyetçi*” Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943), İstanbul, 2000, s.21.

72 Yavuz Aslan, TBMM Hükümeti, Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923), Ankara, 2001, ss.143-147(Ek-1).

etmeme gerekçesi olarak, hukuk alanında gördüğü eğitimin Türkiye'nin adliye ve kanunlarında radikal değişiklikler gerektirdiğini; bunların "kuvveden füle çıkarılması"nın şimdiki Hükümetle mümkün olmadığını iler dürmektedir. Maarif Vekaleti'ni kabul etmeme gerekçesi ise, Maarif işlerinin "mütehasıs" ve "müntesib"i olmamasıydı. Bu nedenle bakan adayları arasından adının çıkarılmasını istiyor; bunların dışında herhangi bir görevi kabul edebileceğini belirtiyordu⁷³.

M. Esat Bey'in I. TBMM'de özellikle, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hazırlık aşamasındaki tartışmalarda, Halkçılık programının tespitinde, İdare-i Kurra ve Nevahi Kanunu(Köylerin ve Kasabaların Yönetimi) görüşmelerinde, bakanlığı ile ilgili yapılan çalışmalar ve iktisadi konulardaki konuşmaları dikkat çekicidir.

Memleketi ve milleti yaşatabilmek ve geliştirilebilmek için her alanda devrim yapmayı amaçlayan I.TBMM'de Halkçılık programı da bu düşünceden yola çıkılarak devrimin önderi Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanmıştır. Programın Meclis'teki görüşmelerinde toplumsal devrim programının meclisteki sınıfsal dengeyi bozmayacak bir temele oturtulması gereğine M. Esat Bey; "Yeni idarenin kurulmasına üretici köylüden başka sınıflarda yardım ettiler ve ediyorlar. Fakat bu sınıflar halka mensupturlar. O nedenle de biz büyük yada küçük üreticiler diktatörlüğüne dayanan bir idare değil, bir halk idaresi kuruyoruz." sözleriyle dikkat çekmektedir⁷⁴.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası görüşmelerinde de "Mesleki Temsil" konusuna değinmektedir; "Muhterem efendiler, mesleki temsil taraftarı olmakla, tarihin önünde vazife-i vataniyemi ifa ettiğime kaniim. Aynı zamanda Büyük Millet Meclisi'nin önünde, sefalet içinde hakkını feryat eden bir tabakanın, öyle bir tabakanın ki, bu memleketi asırlardan beri zayıf omuzlarında, bütün felaketleriyle taşımamıştı ve büyüklüğüne rağmen onun hakkı resikardan terk edilmek olmuştı ve işte o tabakanın namına burada feryat etmekle tekrar vazife-i vicdaniyemi ifa etime kaniim.

Efendiler, bu memleketi asırlardan beri omuzlarında taşıyan çiftçi tabakasıdır. Yani; daha ziyade; diğer sanatları temsil eden tabakalardır. Fakat bunlar şimdiye kadar iş başına gelmemişti, memleketi idareye vaziyet edememişlerdi. Memleketi ve Meclisi temsil edemeyen, bu memleketle alakası pek za olan kimseler milletin mukadderatını üç asırdan beri ellerine almışlardır. Şimdiye kadar kabul ettiğimiz intihap usulüne gelince; yalnız iki dereceli olması değil, memleketin iktisadiyatını temsil eden; daha açık tabirle, bu memleketi yapan tabakayı buraya getirir bir vasıta olmadığından dolaydır ki bu günkü emellerimizi meokii füle koyamaz, yani memleketi kurtaramaz, bu memleketin halkını efendi yapamaz ve bu memleketin halkı, bu usul ile yine asırlarca yalnız politikacılığı, sersem politikacılığı kendilerine sanat ittihaz etmiş tabakanın elinde inler.

73 Hakkı Uyar, a.g.e., s.35.

74 İhsan Güneş, a.g.e., s.232.

Efendiler; memleket demek, o memleketin iktisadiyatı demektir. Hiçbir zaman o memleketin yalan yanlış politikacıları demek değildir. Fakat o memleketi, sapanıyla, elinde o mübarek çekişiyle çalışan demircisi, çiftçisi temsil eder ve memleket onlardan terekkiüp eder. Memleket manası onlarda münderiçtir ve o tabaka resikara gelmedikçe, bu memleketin mukadderatını doğrudan doğruya eline almadıkça, memleketin refaha doğru yürümesinin imkanı yoktur. Bütün Kanun-ı Esasi'lere ve bütün şekli meşrutiyete rağmen halasa doğru yürümesinin imkanı yoktur. Zavallı halk Kanun-ı Esasilere rağmen esirdir, yine inlemektedir, yine aç ve sefildir. O tabakayı buraya koymakladır ki biz açlığın önüne geçeceğiz ve o tabaka buraya geldiği zaman kibar cümleler içinde büyük nutuklar irad edemeyecek, fakat çiftçi çiftliğini düşünecek, tabak tabakçılığını düşünecek, ayakkabıcılar ayakkabılarını düşünecek ve bu suretle memleketi vücuda getiren unsurlar o memleketi hakikaten düşünmüş olacaktır. Hiçbir zaman bir çiftçi olmayan, çiftçinin menfaatini, çiftçi kadar takdir edemez.

Efendiler; bazıları ve bilhassa ilim ve irfanına pek ziyade itimat ettiğimiz kimseler, bize mesleki temsilin bazı memleketlerde kabul edildiğini ve orada da yalnız ekalliyetlerin temsil ve Meclise kabul edilmeleri için yapıldığını söylüyorlar. Hayır efendiler, mesleki temsil ekalliyetleri Meclise getirmek için kabul edilmiş bir sistem değildir. Mesleki temsil, memleketi yapan iktisadiyatı Meclise sokmak için kabul edilmiştir. Ekalliyet fırkalarını Meclise getirebilmek için kabul edilmiş olan sistemdir. ...Binaenaleyh mesleki temsil, memleketin iktisadiyatını Meclise sokmak için kabul edilmiş bir usuldür. Ekalliyeti temsil için kabul edilen sistem (Donet) yani harici kısmet usulüdür ve o yalnız siyasi fıkralara aittir ki bizim mevzuu bahsimizden pek uzaktır.

Efendim burada varid olan bir sual var; o da acaba memleketin doğrudan doğruya mukadderatını kendi eline alması imkanı var mıdır? Saniyen; acaba mesleki temsil bizim ülkemizde tatbik edilebilir mi? Efendiler, hiçbir memlekette maatteessüf memleketin her türlü dertlerini omuzlarında taşıyan tabaka, yani halk tabakası, Hükümetin dizginlerini eline alabilmek imkanını bulamamıştır. Hatta on sekizinci asrın en büyük içtimaiyat ulemasından (Jan Jak Ruso) demiştir ki; halk bizzat iş başına geçmedikçe hiçbir zaman hakkına malik olamayacaktır ve öyle bir yerde Devlet ve Hükümetten bahsedilmesinin doğru olmadığını söylemiştir ve doğrudan doğruya halkın mutlak ve mutlak Hükümetin dizginlerini eline almasını istemiştir. Fakat bu küçük memleketlerde kabil olan bu usul, büyük memleketlerde maatteessüf kabil değildir. Yalnız bugünkü şekilde kalmaklığımızı da hiçbir zaman istilzam etmez. Bu (Jan Jak Ruso)'nun bize telkin ettiği usulü, yani umuru Hükümeti halka vermek usulünü yapabilmek için birtakım işler vardır. Evvela iki dereceli intihaptan çıkarız, rey-i âm usulüyle mesleki temsili kabul ederiz ve memleketin belki elbisesiz, belki bastonsuz, belki yakalıksız; fakat ayağında çizmeleriyle, elinde mübarek çekiciyle buraya gelen demircileri, çiftçileri, yani memleketi, burada, gözümüzün önünde görürüz. Onların düşünceleri, mesleklerine dair düşünceleridir ki, bu memleketin meslekidir. Çiftçi kendi mesleğini düşünmekle çiftçiliğini düşünür demektir, demirci de demirciliğini düşünmekle memleketin demirciliğini düşünüyör demektir. Bunlardan ve herhalde bizim burada siyasi mübahaselerimizden, siyasi münakaşalarımızdan ziyade memleket hayır ve istifade görür. Hiçbir vakit memleket,

siyaset bildiğimiz şu fırıldaklardan ibare değildir. Memleket, iktisattır. Efendiler bu iktisat himaye görmekse memleket sefil olur.

Evet bundan bir asır evveline irca-ı nazar edecek olursak görürüz ki bizde mükemmel (Loncalar) teşkilatı vardı. Hatta bendeniz bütün tarihi takayyütlerine rağmen diyebilirim ki: Memleketin hayat meselesi orada, terakkiyatı orada, ihtilali orada, sabanı da orada saklıydı. O(Lonca) teşkilatı, esnafların memlekette hakim olması teşkilatı yıkıldıktan sonra izmihlalimizin tarihi başlamıştır. O yıkıldı ve ecnebi iktisadi memlekete nüfuz etti. Binaenaleyh memleket iktisadiyatını kaybetti. Kaybetmekle de efendiliğini de kaybetti ve müdafaa imkanı kalmadı. Bir çok zırlılar, ordular tedarik ettiğimiz halde memleketi kurtarmak imkanı kalmadı. Çünkü memleketin iktisadiyatı düşünülüyordu efendiler. Yani memleket düşünülüyordu. Bugün yine yapabiliriz. Malumualiniz bu Meclis, memleketin istiklalini elde edinceye kadar devam edecektir. Ve binaenaleyh esnaf tabakası çiftçiler filan hep onlar buraya gelmeyeceklerdir. Bu müddet zarfında teşkilatımıza başlayabiliriz ve mütehasıslar göndeririz, çiftçileri, demircileri, ayakkabıcıları bir araya toplayacak sendikaları, daha güzel bir tabirle, Loncaları vücuda getirirler ve bu suretle ikinci bir içtimaa kadar az ve çok bir teşkilat vücuda getirmiş oluruz.

Memnuniyetle haber aldığımızı göre İktisat Vekaleti de amele kanununu kabul etmiş ve orada bu sendikaları mecburi tutmuştur. Sendikalar yani loncalar gelecekler, kendilerini orada tescil ettireceklerdir ve o suretle bu memlekette bu Meclisten sonra hazırlanmış bir teşkilat meydana gelecek.

Yalnız bir mesele daha vardır, deniyor ki; Münevver tabaka Meclise girebilecek mi? Bu usulü kabul etmekle acaba Meclise herkes girebilecek mi? Binaenaleyh münevver tabaka Meclise girebilecek mi? Tehlikelerden biri budur.

İkincisi Hıristiyanlarda girmez mi? Efendiler münevver tabaka mesleki temsili kabul etmekle Meclisten tardedilmiş olmayacaktır. Avukatlık da bir meslektir ve takdir buyurursunuz ki, bu memleketin ilim ve irfanını temsil eden en mühim tabaka avukatlardır ve bir takım hoca efendiler kabul edilecektir. Çünkü o da bir meslektir. Olsa olsa, Tanzimat'tan beri bu memleketin (Burjuva) tabakasını teşkil eden ve bu memleketin yalnız sırtından geçinmeyi kabul eden memur tabakası girmeyecektir. Onlar da vatandaşlarımızdır, onların girmemesinden müteessir olurum. Mademki onlar girmemekle memleket kurtulacaktır, onlar girmesinler ve onların fedakarları da bunu memnuniyetle kabul edeceklerdir. Maksat; bu memleketi yaşatmaktır. Hıristiyanlara gelince; deniyor ki; ayakkabıcı esnafı daha ziyade ekseriyet onlardan imiş, ekseriyeti hıristiyanmış yahut bütün demirci esnafı hıristiyanmış. Bu, varit olamaz. Çünkü öyle meslekler vardır ki, birbiriyle pek ziyade münasebettardır birbirlerine pek ziyade benzerler. Mesela ayakkabıcılarla, tabaklar, deri dolayısıyla veyahut diğer münasebetlerle birbirine benzeyebilir ve bunları bir araya getirdiğimiz zaman, mutlaka yine ekseriyet İslamlar da kalır. Bu suretle bize Hıristiyanları Meclise sokacaksınız diye korkanların korkusu zail olur. Binaenaleyh burada tehlike yoktur efendiler. Hatta bu suretle bir kanun yapmaya bile lüzum yoktur. Fırkalar iş başına geldiği zaman, bilhassa

o zaman o kadar, mahir olup o kadar ince yollar bulur ki, Meclise mileli muhtelifeyi koymamak en basit bir mesele olur. Belki Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Hıristiyanlar aleyhinde söylemek doğru olamazdı. Fakat kendimi, manayı kadimde olan Osmanlı Meclisi Mebusanında farzetmiyorum ve bu memlekette Hıristiyan tabakasının hiçbir hakkı olmadığına sahip olmuş bir adam sıfatıyla söz söylüyorum. Onlar bu memleketin vatandaşlığından istifade etmişlerdir ve ihanetle, silah çekerek istifa etmişlerdir. Onlar Osmanlı tarihinin nankör çocuklarıdır ve bu memlekette hiçbir hakları kalmamıştır. Kendi hakkını müdafaa etmek isteyen bu memlekette onlar, emperyalizmin casuslarıdır ve bu vatanın hain çocuklarıdır, onların bu Mecliste işi yoktur efendiler.

Efendiler, son söz şunları söyleyeceğim; mesleki temsili kabul etmediğimiz takdirde vücuda getirdiğiniz Encümeni mahsusun büyük himmetlerle vücuda getirdiği bu kanunun hiçbir hükmü kalmaz ve bu kanunun bütün manası mesleki intihapla münderiçtir ve bu kanun ancak bu suretledir ki memlekette tarihi bir inkılap yapacaktır. Memleketimizde şayet mesleki intihabı kabul etmezsek emperyalist memleketlerde, meşrutiyete perover geçinen tabakanın halkı aldatarak Kanun-ı Esasi'den, hürriyetten bahsetmesine benzeriz. Halk buraya gelmedikçe, halk burada mukadderatını idare etmedikçe, hiçbir zaman hakkına nail olması imkanı yoktur ve biz elimizdeki bu kanunlarla, bu Kanun-ı Esasilerle onlarla feci surette istihza ediyoruz demektir. Bendeniz ancak çiftçi tabakasının çarıklarıyla, demirci tabakasının çekiçleriyle ve tabak tabakasının önlükleriyle bu Meclise girdiği zamanda memleketin kurtulduğuna hasıl edebilirim.

Efendiler, bu tabakanın Hükümetten atılması dolayısıyladır ki, bu memleket üç asırdır inliyor. O tabaka, yani memleketin iktisadiyatı demek olan o hakiki tabakası, o servet ve bu memleketin efendisi memlekette çıkarıldığı içindir ki yabancı unsurlar memleketin mukadderatına hakim olmuş ve memleket felaketten felakete sürülmüştür. Çünkü o tabaka hiçbir zaman bu memleketi duyamaz, bütün varlığıyla hissedemezdi. Bu memleketi hissedebilecek olan, memleketin iktisadiyatıdır. Yani eshab-ı meslekidir.”⁷⁵.

Bu konuşmasından yaklaşık 2 ay sonra bir başka Meclis kürsüsündeki konuşmasında bir kez daha “mesleki temsili” savunan M.Esat Bey, hem eleştirilere cevap vermiş hem de konunun memleket için ne kadar önemli olduğunu uzun bir konuşmayla anlatmıştır:“Muhterem efendiler: Bendeniz mesleki temsilin memleketimizin selameti için lüzumuna o kadar kailim ki, bunu bir ikinci defa daha huzuru alinizde müdafaa etmekle, Türk tarihi önünde vazife-i tarihiyemi yapmaktan olduğuma kaniim. Bu meseleyi iki noktadan tahlil etmeğe çalışacağım, birincisi, mesleki temsile karşı şimdiye kadar yürütülen itirazlara cevap vermek, ikincisi; hakkındaki nazariyat-ı umumiyyeyi söylemektedir.

Muhterem Efendiler, bu mesleki temsil en evvel bizim memleketimizde mevzuu bahis olmuş değildir ve en evvel bizim memleketimizde tatbik edilecek sistem de değildir. Mesleki temsil garpde uzun uzadıya münakaşa edilmiş, hakkında birçok ulema, yalnız bir memleketin uleması değil, fakat bütün dünyanın alim dediği ulema arasında münakaşa

75 TBMMZC, C.5, 18.11.1336, 99.İçtima, ss.435-438.

edilmiş ve doğruluğu kabul edilmiştir. Fransa'da hukuk ulemasından (Dögi) mesleki temsili en evvela müdafaa etmiştir. Fakat bundan evvel Garbi Avrupa'da mesleki temsil İtalya'nın bir çok memleketlerinde, mesela ezcümle Floransa'da uzun müddet tatbik edilmiş...

Efendiler, memleket demek; siyasiyat, edebiyat ve münevverler demek değildir. Bir memleket iktisadiyatından teşkil eder. Çiftçiliği, mimarisi, demirciliği, saraçlığı ilah... bir takım meslekler erbabı o memleketi kurarlar, yaparlar. Bu meslekler yapılmadığı gün memlekettten eser kalmaz. Malumu aliniz İbni Haldun Mukaddemesinde cemiyetleri tavsif ederken, memleketlerin iktisadiyatından ibaret olduğunu ve bir takım mesalik erbabının memleketleri husule getirdiğini bundan asırlarca evvel beyan etmiş, bizim kulaklarımıza bağirmiştir.

Mesleki temsilde Meclise kimler girecek efendiler? Bir takım arkadaşlarımız diyorlar ki: Mesleki temsilde, cahiller girecek, memleketi anlamayan adamlar girecektir. Hayır efendiler; ilim demek, yalnız okumak, yazmak değildir. Bu Meclisi Aliye asırlardan beri bu memleketi kılıçları ile sabanları ile müdafaa eden çiftçiler girecektir. Efendiler; bu memleketi asırlarca müdafaa eden, yalnız kılıçla değil, sanatlarıyla dünya karşı müdafaa eden sanatkârlar gelecektir ve onların menafii müdafaa edilecektir. Binaenaleyh bunlara cahil demek, bütün bir mukaddesatı, kanaatime göre, tahkir demektir. Efendiler! Görüyorum ki, kolay kolay, mesela bir çiftçiye bırak şu cahili diyorlar. Fakat ben diyorum ki, böyle değildir. O adam bana çiftçilikten bahsederse ve anlar mısın derse, ben ona cevap veremem. Kanaati acizaname göre meslek erbabı olupta dünyada cahil denilebilecek bir kimse yoktur. O adam kendi mesleğini, okuyup yazmak bilmeseye bile okuyup yazandan daha iyi müdafaa edebilir.

Efendiler; devri fütühatımız tetkik edilirse görülür ki, bizim memleketimiz daima sanayi himaye etmiştir. Viyana önlerine kadar Osmanlı bayrağını esdiren orduları yalnız kılıç yürütmemiştir. Lonca teşkilatını tetkik ediniz, devri fütühatımızda görürsünüz ki, saraçların kendilerine göre bir tertibatı vardır. O suretle saraçlık ilerlemiştir. Çiftçileri tetkik ediniz, onlar da himaye edile edile albayrak dünyanın her tarafında ün salmıştır. Bu itibarla sanayi erbabının, meslekler erbabının, Meclise girmesi ve Mecliste mesleklerini Hükümete himaye ettirmesi, memleketimizin hayatı iktisadisi itibariyle bir zarurettir. O meslekler erbabının sanatları muhafaza edilemediği, himaye edilemediği gündün itibarendir ki, bu memleket parça parça kopmağa başladı.

... İntihabatımızın hali hazırına gelince; bu hal meslekleri, sanayii himaye etmekten pek uzaktır. Çünkü: burada sanatlar temsil edilmiyor ve bu sanayi burada temsil edilmedikçe onları düşünmek imkânı da yoktur, var ise de pek azdır. İkinci bir itibarla, zamanımızda bu kabul ettiğimiz sistem, şu şekli intihap, şayanı tenkittir. Çünkü intihapta gaye, memleketi temsil etmektir.

... Memleketimizde temsili meslekîyi kabul etmekle millete en büyük bir eser bırakacağız. Esasen Teşkilâtı Esasiye Kanununun birinci ve dördüncü maddeleri tayyedilirse diğer tarafının ehemmiyeti yoktur ve Meclisi Âli bu memlekete en büyük hizmeti, tarihlerin, ilimlerin söylediği hizmeti, istediği büyük vazifeyi, birincisini kabul etmekle tarih önünde yükselmiştir. İkincisini kabul etmekle de bir kat daha yükselmiş olacaktır.

Binaenaleyh meslekî temsili kabul etmekle, tarihin bize haykırdığı bir tehlikenin ilâcını bulmuş olacağız. Bu, bir tarihi yaradır, daima kanıyor, artık dinmek istiyor ve bu kanaya kanaya bu memleketi öldürmesi pek mümkündür. Bunun önüne ancak Büyük Millet Meclisi geçmekle bu büyüklüğünü dünya önünde bir daha ispat etmiş olacaktır.

Binaenaleyh bu Meclisi Âli meslekler erbabından müteşekkil ise bunun Kanunu Esasiye kaydı evleviyetle sabit olur ve doğru olur. Çünkü onu bir kere daha tespit etmiş oluruz. Son söz olmak üzere bunları ilâve edeceğim: Meslekî temsil ilmin ve Osmanlı tarihinin bu Büyük Meclise kabulünü teklif ettiği bir sistemdir. Hiç bir hatibin teklif ettiği sistem değil, tarihin asırlardan beri haykırdığı bir sistemdir! İlmî asırlardan beri anlatmak, istediği bir sistemdir. Memleketimizin selâmeti buradadır. Memleketin sahipleri ancak bu suretle memleketin mukadderatına hâkim olacaklar ve memleketi yapan iktisadiyat ta ancak bu suretle himaye edilecek ve asırlardan beri ağlayan çiftçi, köylü ancak bu suretle gülecektir. Bunu Büyük Millet Meclisinde (10) milyonluk Anadolu halkı bekliyor. Halk hakkını istiyor efendiler"⁷⁶

Birinci Meclis'teki "Mesleki Temsil" savunucuları ılımlı sosyalist milletvekilleridir. Meclis'te mesleki temsil düşüncesi red edilse de (1921) M. Esat Bey, İktisat Bakanı olduğu dönemde toplanmasını istediği İzmir İktisat Kongresi temsilcilerinin seçiminde ve Mesai (İş) Kanunu hazırlığı sırasında bu düşüncüyü -başarısız olsa da- uygulamaya koymaya çalışmıştır⁷⁷.

İdare-i Kurra ve Nevahi Kanunu / Köylerin ve Kasabaların Yönetimi Kanunu görüşmelerinde de söz alan M.Esat Bey, kanunun lehine görüş bildirmiştir: "Muhterem Efendiler; bu madde-i kanuniyenin şu elimizdeki İdare-i Nevahi Kanunu'nun birinci maddesi(M-1: Nahiyeye bir cüzütamı idaredir. Nahiyeye menfaat ve zararı kendine aid olan umuru iş bu kanun ahkamına tevfikân bizzat idare ve temsil etmek salâhiyatını haiz ve idare-i umumiyyeye müteallik kavanin ve nizamatını tevdi eylediği vazaifi ifa ile mükelleftir.) Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun, halkın bizzat mukadderatını idare etmek esasına müteallik hususatı fülüyat sahasına vaz'eden bir madde olmakla beraber bütün tarihi millimizde, idare tarihimizde belki bize yeni bir dönem günü yaratıyor. Efendiler! Prusya Kralı (kiom Fredrik) memleketi Fransa istilasına karşı müdafaa için silaha sarılmadan evvel Alman halkını kuvvetlendirmeyi düşünmüş ve ilk iş olarak köylüye doğru koşmuştur. İşte Büyük Millet Meclisi ile onun Hükümeti bu madde-i kanuniye ile, bu memleketi tamam yedi asırdan beri göğsünden

76 TBMMZC, C.7, 17.1.1337, 134.İçtima, ss.305-308.

77 Hakkı Uyar, "Mahmut Esat Bozkurt ve Sol Düşünce", Mahmut Esat Bozkurt Anısına Armağan, İstanbul, 2008, s.1.

kan dökerek müdafaa eden köylüye doğru koşmakla bu tarihi vazifesini ifa etmektedir. Büyük Millet Meclisini ve onun Hükümetini en samimi ruhumdan tebrike kendime, büyük Türk tarihi önünde milli bir vazife tanıyorum.”⁷⁸

Gaziantep mebusu Yasin Bey’in Memalik-i Müstahlasa Umur-ı İktisadiyesi/Yunan işgalinden kurtarılan bölgelerdeki halkın iktisadi durumu hakkındaki sualini M.Esat Bey İktisat Vekili münasebetiyle cevaplamıştır. M. Esat Bey konuşmasında bu meselenin çok önemli olduğunu ve sadece İktisat Vekaleti’nin değil Hükümetin de sorunu olduğunu ve bu nedenle hükümetin görüşünün sorulmasının yerinde olacağını belirttikten sonra konu ile ilgili İktisat Vekaleti’nin aldığı tedbirleri açıklamıştır. Öncelikle zarar-zıyanın tespit edilmesi gerekliliğine dikkat çeken Bakan bu konuda bir proje hazırlanıp İktisat Encümeni’ne havale edildiğini bildirerek söz konusu proje hakkında oldukça ayrıntılı açıklamalar yapmıştır: “Projemiz iki kısma ayrılıyor, birinci kısım, derhal ittihaz edilecek olan acil tedbirleri gösteriyor. İkincisi de peyderpey bilahare tatbik edilecek olan aksamdan ibarettir. Bu meyanda acil tedbirler sırasında şunu zikredebilirim: İktisat Vekaleti’nin geçen seneden kalma 350 bin lirası vardır. Bu parayı teşkil edeceğimiz çiftçi, tüccar ve sanayi erbabından müteşekkil komisyonlar ve meclisi idarelerin yardımı ile zarar görmüş kardeşlerimize tevdi edeceğiz. Ve bu komisyonların başında da birer mütehassis bulunduracağız. Birincisi 350 bin liranın tevdi meselesidir. İkincisi elimizde Ziraat Bankası vardır. Banka mühim miktarda zarar görmüş vatandaşlarımıza yardım edecektir. Bilhassa bu yardımın müsmir olmasını temin için vasi mikyasta alat ve edevatı ziraiyeyi aynen tevzi etmesini düşündük. Bu meyanda nakden yardımında da devam edecek. Bilhassa köylülere lazım olan alat ve edevatı ziraiyeyi temin edecektir.

Üçüncüsü; Moratoryum Kanununu düşündük. Bu hususta Maliye Vekaleti ile müzakere etmekteyiz. Uzun müddet istila altında kalmış ve borçlarını veremeyecek derecelere düşmüş kardeşlerimiz mevcuttur. Bunlar hakkında Tecili Duyum Kanununda münasip bir müddet göstermek suretiyle Meclis-i Aliye teklif edeceğiz. Dördüncüsü, haneleri harap edilenler için, malumualiniz elimizde bir kanun vardı, meccanen kereste verilecekti. Teşkilat vücuda gelmekte olan mahallere emir verilmektedir. Onlarda bu suretle hareket edeceklerdir. Bu dört tedbiri ilk acil tedbirler meyanına ithal ediyorum. Sonra vilayat-ı müstahlasa iktisadiyatına dair elimizde bulunan istatistiklerden malumat edindik. Oradaki çiftçilerin adedini, sanayihaneler, müessesat, şirket ve orman ve maadin imtiyazlarının vaziyetini tetkik ettik. Bunlar 1915 senesi istatistiklerinden alınmıştır. Bu, ne dereceye kadar doğrudur bilmiyorum. Vaziyet değişmiştir. Çünkü üç dört sene olmuştur. Bugün bunu suret-i katiyede halledebilmek için, tetkikat ve tahkikatımıza devam ediyoruz. Malumat istihsal ettikten sonra müspet ve kati bir fikir dermeyanı imkanı hasıl olacaktır. Ancak buradaki sanayihanelerden, şirketlerden ve Türklere aid olmıyan imtiyazlardan çok zarar görmüş olan Türk kardeşlerimize muavenet imkanı esasen kanunen de müsaittir. Emval-i Metruke Kanunu vardır. Onu tatbik edeceğiz. Bu meyanda ahiren vekaleti acizi tarafından hazırlanan ve Meclise sevk edilmek üzere bulunan Köy Bankaları Kanununu da zikredebilirim. Bu teklif Meclise gelmek üzeredir.

78 TBMMZC, C.13, 24.9.1337, 81.İçtima, s.14.

Meclis-i Ali bu teklifi kabul ettiği takdirde küçük çiftçilere –ki ziyade mutazarrır olan tabaka bunlardır- en çok yardım edebileceğimizi ümit ediyorum. Sonra Ziraat Bankası'nun getirdiği alat ve edevati ziraiyeyi doğrudan doğruya Avrupa'dan celbedecek ve burada uzun taksitlerle Vilayat-ı Müstahlasa da bulunan köylü kardeşlerimize tevzi edecektir. Bu suretle Ziraat Bankası daha büyük yardımlar edebilecektir, tekrar arz ediyorum. Kati ve müspet bir program takip edebilmek için evveleminde vilayati müstahlasadaki vaziyeti iktisadiyemizi, servetten tahrip edilen miktarı, mahvedilen çiftçiler miktarını kati olarak tespit etmek lazımdır. Bunlar tespit edilinceye kadar tatbik edilecek tedbirleri arz ettim. Herhalde İktisat Vekaleti bu büyük zaferin taçlanması için iktisat sahasında son derece çalışılmasına kanidir. Vu bu zaferi taçlandırmak için de bilhassa milli iktisadiyatımızı takviye ederek yürümeğe lazım geldiğine kanidir. Küçük çiftçiye ve Türk köylüsüne lazım gelen muaveneti iktisat programımızın en başına koyduk. Bu suretle çalışacağız." 79.

Eskişehir mebusu Mehmet Emin Bey'in veba-ı bakari hastalığı hakkındaki sualini yine İktisat Vekili sıfatıyla cevaplamıştır. Bu hastalıkla mücadelede başlayalı 11 ay olduğunu ve bu süre zarfında yüz binden fazla hayvanata serum ve bir miktar da safra dağıtılmıştır. Bu miktarın 50.000'ni son üç içinde yapılmıştır. İlk sekiz ay zarfında hastalığın yüzde yetmiş kadar telefata verdirdiğini ifade ettikten sonra en fazla telefata Kastamonu ve Ankara'da olduğunu belirtmiş ve 15-20 gün içerisinde hastalığın tamamen ortadan kalkacağını müjdesini vermiştir⁸⁰.

Gaziantep mebusu Yasin Bey'in Gaziantep Ziraat memuru Salih Efendi'nin Maraş'a tayiniyle yerine Kastamonu Ziraat mektebi muallimlerinden Gaziantep'de uşaklıkla yetişmiş Fazlı Efendi'nin yüzlerce lira harcırah ile tayinin gerekçesi hakkındaki sualine İktisat Vekili M.Esad Bey'in şifahi cevabında Salih Efendi'nin kıdemli bir memur olarak terfi ettirildiğine ve yerine getirilen Salih Efendi'nin de uşaklıkla yetişmiş birisi değil mekteb-i ali mezunu olduğunu belirtmiştir.

Aynı mebusun Baltalık kanununun ilan edilmediği için halkın bundan istifade edememesi hakkındaki izahat talebine de yanıt veren M.Esat Bey, adı geçen kanunun ilan edildiğini fakat halkın bundan gereği gibi istifade edemediğini belirtmiş ve bunun nedeni olarak da kanunun uygulanabilmesi için Nafiadan, kaza ve livaların mahalli memurlarından ve İktisat Vekaleti memurlarından oluşacak bir heyetin seçilmesi ve tayin edilmesi gerektiği halde ek masraf nedeniyle bunun sağlanamadığı açıklanmıştır.

Yine aynı oturumda M.Esad Bey, Bolu mebusu Şükrü Bey'in muhtelif mevad-ı iktisadiye(kereste, koza ve ipek ihracatına) dair sualine de cevap vermiştir⁸¹.

79 TBMMZC, C.23, 21.9.1338, 106.İçtima, ss.138-139.

80 TBMMZC, C.23, 12.10.1338, 118.İçtima, s.367.

81 TBMMZC, C.27, 29.1.1339, 183.İçtima, ss.56-59.

Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in İzmir'de toplanacak İktisat Kongresi hakkındaki takririnde; *"İzmir'de büyük bir İktisat Kongresi akdedileceğini gazetelerden okuyoruz. Bu kongre sırf İktisat Vekaletinin teşebbüsüyle mi yoksa Heyet-i Vekilece ittihaz olunan bir karar netice olarak mı içtimaa davet edilmiştir? Kongrenin ruznamesi nedir? Tezekkür edeceği mesaili iktisadinin hututu esasiyesini gösterecek bir layiha imza edilmiş midir?"* gibi suallerle İktisat Vekaletinden açıklama talebine karşılık M.Esat Bey, önce *"İktisat Kongresi'nin toplanacağını sadece gazete haberi olarak sınırlamanın doğru olmadığını bundan 1.5 ay evvel bütün vilayetlere resmi bir tebliğle haber verildiğini"* izah ettikten sonra Türkiye İktisat Kongresi'nin İktisat Vekaleti'nin teşebbüs ve teşvikiyle toplanacağını ifade etmiştir. Bu konuda Bakanlar Kurulu kararı olmadığı ve bu fikri aylar öncesinde yurt içinde çıktığı bir inceleme gezisinde düşündüğü ve Gazi'ye telgraf çekerek: *"Memleketin iktisadiyatı uzun senelerden beri unutulmuştur. İktisat amilleri dinlenmemiştir. Bu meslek adamlarını dinlemek ve onarın dileklerine göre bir program vücuda getirmek lazımdır ve bu çok hayırlı olur. Bu hayırlı işin riyaseti fahriyesini kabul eder misiniz? Diye sordum. Başkumandan Paşa hazretlerinden cevap aldım. Maalmemnuniye muvafakat ediyorlardı. Ve bugün de riyaset-i fahriyelerinde bulunuyorlar."* diye açıkladıktan sonra İktisat Vekaleti'nin kongre karşısındaki vazifesinin sadece teşebbüs ve teşvikten ibaret olduğunu, kongreye gelecek olan temsilcilerin kendi ruznamelerini belirleme yeteneğinde olduğunu söylemiştir. İktisat Vekaleti'nin hatırına gelen iktisadi konular hakkında kongrenin dikkatini çekmek ve tartışmaya sunmak için de bunların yazılı olarak basıldığını ve kongreden iki gün önce üyelere dağıtılacağını açıklamıştır⁸².

Kayseri mebusu Osman Bey'in Mr. Kenedi ile akd edilen Alat-ı Ziraiye Mukavelesi'ne dair sualine cevabında önce antlaşmanın içeriği hakkında özet bir bilgi veren M.Esat Bey: *"Efendiler, alat ve edevatı ziraiye mukavelenamesiyle memlekette bir Alat ve Edevat-ı ziraiye şirketi vücuda getiriyoruz. Bu şirket imtiyaz ve inhisar mahiyetini haiz değildir. Bu şirketin yanında diğer şirketler de teşebbüsatta bulunabilirler ve alat ve edevat-ı ziraiyeyi serbestçe satarlar. Bu şirketin sermayesi on milyon lira kadar olacaktır ve bu sermayenin yüzde kırkına Türk sermayedarları tarafından iştirak edildiği takdirde şirket Türk olacak. Sermayenin yüzde kırkına Türk sermayedarları iştirak edilmediği takdirde şirket Amerikan olacak. Ve fakat tamamen -Mukavelename mucibince- bizim memleketin kavaninine, yan Türk kanunlarına tabi olacaktır. Bu şirket bu sene memleketimizde muhtelif yerlerde on iki atölye açacaktır. Tamirhane açacaktır. Bu atölyelerden iki tanesi seyyar olacak ve hat üzerinde dolaşarak icap ed en yerlerde tevakkuf ederek tamirat ile meşgul olacaktır. Atölyelerde akalli elli Türk çalışacak ve bütün atölyelerde çalışanlar kamilen Türk bulunacaktır, Türkiyeli olacaktır. Bu suretle ümid ediyoruz ki, memlekete lazım olan makinistleri ve alat ve edevatı ziraiye tamircilerini mebzulen yetiştirebileceğiz."* Devamında bu antlaşmadan beklenen faydaları sıralamaktadır: *"... Buna karşı şirketin yapacağı bu işlere karşı İktisat Vekaleti Ziraat Bankasıyla senevi dört yüz bin lira asgari satış temin ediyor. Ve bu altı seneye münkasemdir. Bunu biz esas itibariyle muvafık*

82 TBMMZC, C.27, 5.2.1338, 187.İçtima, ss.170-173.

bulduk. Çünkü bizim memleketimizde yapacağı işler pek büyüktür ve memleketin ihtiyacı acili bunu iltizam ediyordu.

... Efendiler, memleketi, uzun zaman bugünkü vaziyette idame ettirmek yaşatmak imkanı yoktur. Mutlaka saha-i iktisatta ilerlemek ve yenileşmek mecburiyetindeyiz efendiler! Elimizdeki karasabanlarla dünya ziraat istihsalatının önüne dikilmemiz, çıkmamız imkan ve ihtimali mevcut değildir. Fakat Türkiye yaşayacak ve asri vesaitle istinat ederek, onları bularak yaşayacaktır ve onun için bu Mukaveleyi kabul ettik.”⁸³.

Şarki Anadolu Demiryollarına dair kanun münasebetiyle yaptığı konuşmada da aynı konuya değinmektedir: “Çester projesi Vekalette tetkik edildi. Heyet-i umumiyesi itibariyle sıkı sıkı alakadar olduğu görüldü. Vilayat-ı şarkiyemizi bir an evvel levazımı medeniye ile teşhiz etmez ve lazım gelen yerlerde bir an evvel şimendüferler tesis etmezsek, o zengin kıtamızdan istifade etmek ihtimali yoktur. Binaenaleyh vilayet-i şarkiyedeki istihsalatın şimendüferler yapılmadıkça ne bir kıymeti olabilir ve ne de fazla istihsalata imkan vardır. Bu itibarla bunun bir an evvel vücuda gelmesi lazımdır.

--- Bu proje memleketin iktisadiyatı umumiyesinde yeni bir hareketi yeni bir faaliyet vücuda getirecek ehemmiyeti haizdir. Bilhassa vilayet-i şarkiyemizin terakkisi için bendenizce bu; harsen de, içtimaen de, siyaseten de bilhassa iktisaden de elzemdir. Bu yolların temini iledir ki, Türkiye’de bir milli vaat et vücut bulabilir.”⁸⁴ sözleriyle projeye inancını ve desteğini ifade etmektedir.

İ.Refet (BELE) Paşa: I.Dönem TBMM’de bakanlık görevinde bulunan ikinci İzmir mebusu, parlak zekası ve süslü konuşmaları ile dikkat çeken⁸⁵ Refet Paşa’dır. 6 Eylül 1920’de istifa eden Tokat mebusu Nazım Bey’den boşalan Dahiliye Vekaleti’ne 131 oyla seçilmiştir⁸⁶. 6 Eylül 1920-21 Mart 1921 arasındaki Dahiliye Vekili görevinden 21 Mart 1921’de “Memleketin durumu İçişlerinin uzun zaman vekalet ifasına müsait olmadığı kanaatinde ” olduğu gerekçesiyle istifa etmiştir⁸⁷. 30 Haziran 1921’de sağlık sorunları nedeniyle istifa eden Ata Bey’in yerine tekrar Dahiliye Vekaleti görevinde bulunmuştur⁸⁸. 5 Ağustos 1921’de Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’ne seçilen Fevzi Paşa’dan boşalan Müdafaa-i Milliye Vekaleti’ne seçilmiş, Dahiliye vekaleten uhdesinde kalmıştır. 10 Ocak 1922’de “Bir müddet tedavi ve istirahat muhtaç olduğu” gerekçesiyle Müdafaa-i Milliye Vekaleti’nden ayrılmıştır⁸⁹.

12 söz alarak konuşma, 2 Beyanat, Gizli Celse Görüşmelerinde 13 kez söz alarak konuşma yapan Refet Paşayı I.Dönem TBMM’ye ait hatıralarında H.Veldet Velidedeoğlu şöyle tanımlamaktadır: “İzmir mebusu olan Miralay Refet

83 TBMMZC, C.28, 24.3.1339, 10.İçtima, ss.147-153.

84 TBMMZC, C.28, 8.4.1339, 20.İçtima, s.509, 510, 511.

85 Samet Ağaoğlu, a.g.e., s.215.

86 TBMMZC, C.3, 6.9.1336, 60.İçtima, ss.589, 592.

87 Fahri Çoker, a.g.e., s.883; Yavuz Aslan, a.g.e., ss.143-147(Ek-I).

88 TBMMZC, C.11, 30 Haziran 1337, 44.İçtima, ss.79, 85.

89 Fahri Çoker, a.g.e., ss.825, 827.

Bey çok sevimli, davranışları, üniforması ve kalpağı fiyakalı olan, kürsüye çıkınca sempati uyandıran bir zattı. Gösterişi sevdiği, memurlar dahil herkesçe bilinir, fakat gösterişi kendisine yakıştırdığı ve sahteleştirmediği için bu huyu hoş görülürdü. Refet Bey bizlerden “tam numara” alan milletvekillerindendi. Refet Bey için M. Kemal Paşa'nın “Sol Kolu” denirdi. ⁹⁰.

Cephede şehit olan 4.Fırka Kumandanı Kaymakam Nazım Bey'in rütbesinin miralaylığa terfisi hakkındaki beyanatın ardında Refet Paşa'nın bu teklifi kabul edilmiştir⁹¹.

M. Kemal Paşa tarafından 15.11.1337'de Meclis'e gönderilen “Büyük Millet Meclisi Takdirnamesiyle Usulü Taltifi” hakkındaki layihanın görüşmelerinde Müdafaa-i Milliye Vekili olarak teklif hakkındaki konuşmaları. Kanun teklifinde “Muharebelerde bilfiil kıta kumandanı olarak fevkalade yararlık gösterenler, TBMM teşekkürnamesi ile taltif olunur.(M-1) TBMM'nin teşekkürnamesine iki defa mazhar olanlar, kademleri her ne olursa olsun terfii rütbe ederler.(M-2)” Bu teklife Konya mebusu Vehbi Efendi'nin “Umumi seferberlikten beri birçok askerinin kayıpları olmasına rağmen bunlar için herhangi bir taltif yapılmadığı için böyle bir kanunu zamanı gelmediği için reddini teklif etmesi üzerine”(s.193) Müdafaa-i Milliye Vekili olarak söz alan Refet Paşa kanun teklifini destekleyen bir konuşma yapmıştır: “...Elbette efradı milletten birçoğu kolunu, gözüünü kaybettiler, aileler evlatlarını kaybettiler, birçok aileler medar-ı maişetlerini kaybettiler, birçok nişanlılar nişanlısını birçok zavallı zevceler dul kaldı. Şüphesiz, millet hepsine yed-i şefkatini uzatmak mecburiyetindedir. Bunları ayrı ayrı düşünmek milletvekillerinin borcudur. Burada mevzuubahs olan kısım, doğrudan doğruya efradı millete yegan yegan yardım değildir. Buradaki mesele başkadır. Efradı millete muhtelif tarzda, kısmen maddi ve kısmen manevi surette teşekkür etmektir. Medar-ı maişetlerini, istinatgahlarını, aile reislerini kaybeden zavallı insanlara yapılacak yardım başkadır. Acaba bu zavallı köylülerin neler yapmak mecburiyetindeyiz? Ve ne kadar yaparsak vazifemizi ifa etmiş oluruz? Onlara yardım etmek, maişetini temin etmek bizim borcumuzdur. Asıl bu köylüye, asıl bu halka medyun olduğumuz borcumuzu bu suretle ifa edeceğiz.

Sonra; malullere, yetimlere yardım edeceğiz. Bu gibi şeyler, ve bu gibi basit kanunlarla temin edilemez. Burada mevzuubahs olunan mesele büsbütün başkadır. Burada ordu bir zafere nail oldu, bittabi ordunun kazandığı bu zafer milletin zaferidir. Fakat her şey de olduğu gibi burada da millet Meclis-i aliniz temsil ediyor. Harbde de ordu milleti temsil ediyor. Onun için ona karşı da yapılacak ayrıca bir şey vardır. Bu teklifle yapılmak istenilen şey; kazanılan zaferin mükâfatını vermek ve ilerde kazanılacak zaferin esasın hazırlamaktır.” Kanun teklifi yapılan düzeltmelerle kabul edilmiştir⁹².

90 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, a.g.e., s.128.

91 TBMMZC, C.11, 16.7.1337, 51.İçtima, ss.304, 305.

92 TBMMZC, C.12, 13.9.1337, 75.İçtima, ss.192-214.

Müfettiş-i Umumilik hakkındaki kanun layihası görüşmelerinde, Müdafaa-i Milliye Vekili olarak layiha hakkında Hükümet adına açıklamalarda bulunmuş, asayiş ve güvenliğin sağlanması için müfettişliklerin kurulmasını desteklemiştir: "... Bizim memleketimiz esasen tetkik edilmiş bir yer değildir ve Dahiliye Vekaletinde bulunduğum zamanda pek ala anladım ki; bizim devairimizde hakikaten memleketin muhtelif yerleri ve mahalleri için hazırlanmış bir tetkikat yoktur. Biz memleketi buradan idare etmeğe ve aklımıza nasıl gelirse ve eserse ona göre idare etmeye çalışırız. Ve bu hemen cümlemin başına gelmiştir, zannederim. Bugün muhtelif zabitan, muhtelif jandarma zabıtları hakkında binlerce şikâyet vardır. Bu şikâyetler doğru mudur, değil midir? Bu hususu anlamak bizim için mümkün değildir. Elimizde lazım gelen eşhas dosyaları da yoktur. Vaki olan şikâyetleri kimden soracağız? ... Bunun için mutlaka müfettişlik lazımdır"⁹³.

Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri ve Şark vilayetlerindeki ahval-i inzibatiye hakkındaki görüşmelerde de Müfettiş-i umumiliğin kurulmasının zorunluluğu konusuna tekrar değışmiştir: "... Kanaatim şu merkezde idi ki: Müfettiş-i Umumilik olmadıkça memleketin idaresi olmaz. Merkezde oturan bir dahiliye vekili buradan vereceği emirlerle memleketi idare edeceğine kani değilim. Memleket, basit emirlerle idare iktidarında değildir. Sonra memleket müteaddit livalara ayrılıyor. Bir livanın mutasarrıfı, diğer livanın mutasarrıfından başka türlü düşünüyor. Bir mutasarrıf her hangi bir haberi iyice anlamadan, dinlemeden bana bildirirse, yanındaki mutasarrıf da aksini bildirir. Ben bundan vaktile haberdar olup meseleyi anlayıncaya kadar bir çok zamanlar geçer. Halbuki benim orada muntika müfettişlerim bulunur, onlar hakikati bana bildirir, her hangi muayyen bir muntika için o muntikadan aldığı haberleri bana bildirir ve ben de heyeti Aliyeniz huzurunda daha kati ve daha doğru malumat ile arzı vücut edebiliyorsam tabi daha iyi olur."⁹⁴.

Cami Bey'in meclise iltihak etmemesi hakkında sual görüşmelerinde söz almış ve söz konusu zatın Meclis'te olmadığı için hakkında konuşulmasının doğru olmadığı inceleme yapılmasının lazım geldiğini ifade etmiştir⁹⁵.

El-Cezire Cephesi Kumandanı Nihat Paşa'nın görevi esnasında herhangi bir suistimalin olmadığına dair açıklama yapmıştır⁹⁶.

Rüşvet maddesinden dolayı mahkum olan Başaralı Mustafa Efendi, Bidayet Reisi İhsan ve aza Sabit ve Refet Efendilerin affı hakkındaki kanun münasebetiyle söz alarak bu af talebine karşı olduğunu açıklamıştır: "Beyefendiler mevzuu bahs olunan Başaralı, bu ismi Konya hadisesi münasebetiyle hatırlıyorum. Fakat efendim Konya'da mahkum olanlar içinde Başaralı Mustafa Efendi gibi birçok insanlar vardır. Eğer Başaralı affedilirse, onunla beraber diğerlerinin affı azımdır. Affa, zaferin zekatı derler. Fakat zafer henüz tam değildir ve bugün biz, tam zafer gününde olmadığımızı ve zafer gününün pek yakın olduğunu unutursak aldanırız. Efendiler

93 TBMMZC, C.13, 22.10.1338, 98.İçtima, s.232.

94 TBMM GCZ, C.2,4.10.1337, 86.İçtima, s. 262.

95 TBMMZC, C.20, 8.6.1338, 50.İçtima, s.256.

96 TBMMZC, C.20, 11.6.1338, 52.İçtima, s.346.

af, ekseri zamanlar bir zaaftır, bir hatadır. İçtihat farkı ve saire vesaire... Bizim henüz kulaklarımıza giremez ve girmemelidir ve girmeyecektir. Bugün her şeyden evvel, herkesten evvel, belki adaletten evvel vatan var, vatanın kurtarılması var ve bütün mevzuubahs olan vatandır.”⁹⁷

Meclisin gizli celse görüşmelerinde ordunun giysi ve iaşesine dair Lazistan Mebusu Osman Bey’in izahat talebine Müdafaai Milliye Vekili olarak cevap vermiştir: “...Ordunun iâşe vaziyeti iddia edemem ki parlak denilebilsin. Fakat Anadolu’nun kanaatkar evladını temin edecek derecededir. Ordu aç değildir, ordu doyuyor. Tabii ordu arzu edilen bir seviyede iâşe imkanına mazhar ve malik olamamıştır. Mesela pirinç pilavı yiyor, bulgur yiyor, bol, bol et yiyor ve daima kafi miktarda ekmek yiyor. Bilhassa ilerde bulunan kıtaat bazı günler haddi nizamının iki kat ve iki misli ekmek yemiştir. Biz onlardan esirgemedik ve haddi nizamının fevkinde gönderdik yine göndermekte devam edeceğiz. Geridekiler ilk günlerde, ileride bulunanlar lehine bazen aç kaldı. Bu malumunuzdur.”⁹⁸

24 Ekim 1923 ve 21 Kasım 1923 tarihli TBMM kararıyla 1584 sıra no.lu Kırmızı-Yeşil şeritli İstiklal Madalyası sahibi olan Refet Paşa’ya, saltanatın kaldırılmasından sonra İstanbul Hükümeti’nin TBMM’ye devri ve Vahdettin’in teslimi görevi de verilmiştir⁹⁹.

Hüseyin Tahsin (UZER) Bey: Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde İzmir mebusu ve yeşil şeritli İstiklal Madalyası sahibi olan H. Tahsin Bey’in, İstanbul’un işgali ertesinde İngilizler tarafında Malta’ya sürgüne gönderilen vekiller arasında bulunması sebebiyle TBMM’ye katılımı ancak Londra Konferansı ertesinde olmuştur¹⁰⁰. 16 Mart 1921’de İngiltere ile yapılan antlaşmada Malta’dan serbest bırakılacak listesinin dışında kalan 54 kişiden biri de H. Tahsin Bey olmuştur¹⁰¹. Ankara Hükümeti bu kişileri kurtarmak için diplomatik girişimlerine devam etmişse de bir sonuç alınamamış, H. Tahsin Bey ve 16 arkadaşı Malta’dan gizlice kaçış planı yaparak özgürlüğüne kavuşabilmiştir. 5 Eylül 1921’de gemiyle Malta’dan Roma’ya giden H. Tahsin ve arkadaşları, 10-11 Eylül’de Roma’dan ayrılarak Türkiye’ye dönebilmişlerdir¹⁰². Bu nedenle H. Tahsin Bey’in I. TBMM’deki faaliyetleri sınırlı olmuştur: 1 Önerge, 4 Söz alarak konuşma, 1 Teklif, 3 Gizli Celse görüşmelerinde söz alarak konuşma.

Malta’dan tahliye edildikten sonra Meclis’e hala gelemeyen Tahsin Bey, Meclis’e durumu ile ilgili bir telgraf göndermiştir. Söz konusu telgrafta Tahsin Bey eşinin 1 yıldır hasta olduğunu ve tedavisi için Almanya’da olduğunu ve burada 3-4 ameliyat geçirdiği için bu özel durum nedeniyle Meclis’e gelemediğini 15 Şubat’a kadar izinli sayılması isteğini belirtmektedir. Bu telgraf Başkanlık

97 TBMMZC, C.22, 6.9.1338, 97.İçtima, s.529.

98 TBMM GCZ, C.2, 100.İçtima, s.377.

99 Fahri Çoker, *a.g.e.*, s.652,275.

100 Tahsin Uzer, *a.g.e.*, s.1.

101 54 kişinin listesi için bkz: Bilal Şimşir, *a.g.e.*, 354, dipnot-48.

102 Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s.384.

Divan'ın1 Şubat 1338/1922 tarihli 21.İçtimada görüşülmüş ve muvafık bulunarak izinli sayılması için Meclis'e gönderilmiştir. 2 Şubat 1338/1922 tarihli 153.İçtima'da oya sunularak kabul edilmiştir¹⁰³.

11 Mart 1922 tarihindeki Meclis toplantısına katılabilen Tahsin Bey, Meclis'e takdim edildikten sonra bir teşekkür konuşması yapmıştır: *"Cenab-ı Hakka şükrederim ki, bu dakika hamiyetkar bir muhit içerisinde bulunuyor ve yine Cenab-ı Hakka şükrederim ki:Malta denilen o gayyayı alemde arkadaşlarımızdan hiçbirini zayi etmeden lütuf ve himmetinizle kurtulduk. Bizi kurtaran bir noktaydı. Malta'da bulunduğumuz müddetçe daima o noktaya istinad ederek Cenab-ı Hakka mütevekkil oluyorduk. O nokta bizde mukabil rehine olarak alınan İngilizlerdir. İngilizler orada bulundukça, sizin desti hamasetiniz onları tuttukça bizim de akıbet kurtulacağımıza emniyet ve imanımız vardır. Nitekim öyle oldu. Son sözüm şudur ki: o İngilizleri tutan ve son arkadaşımızı ağışa vatana alıncaya kadar bırakmayan yed-i beyzayı istihlası kemali huşu ve ruku ile öper, ve bu suretle hissiyatı kalbiyemi arz ederim(alkışlar)"*¹⁰⁴

1338/1922 Senesi Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti(Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) bütçesinin görüşmelerinde 2 kez söz alan Tahsin Bey, yeni doktorlar için tahsisat talep edilmesi karşısında *"323 kazadan 180'nde doktor varmış. 143 kaza demek doktorsuz? Bu kazaları, vasati onar bin nüfus hesap ederse 1.430.000 nüfus doktorsuz kalıyor. Doktor mu yok? Para mı yok?"* sözleriyle tepkisini dile getirmiştir¹⁰⁵.

Tahsin Bey'in düşmanlarla işbirliği olanların dışındakiler için Aff-ı Umumi ilanına dair hazırladığı tavrı Layiha Encümeni tarafından görüşülmek üzere Meclise gönderilmiştir. Burada tavrın layiha şeklinde olmadığı için Layiha Encümeni'ne iadesi uygun görüldüğü belirtilmektedir¹⁰⁶.

24 Eylül 1338/1922'de Tahsin Bey ve Kozan mebusu Dr. Fikret'in Memalik-i Müstahlasa Vekaleti(Kurtarılmış Bölgeler Bakanlığı) teşkili hakkındaki kanun teklifinin Layiha Encümeni tarafından incelenmesi sonucu hazırladıkları teklifin görüşülmesine lüzum görülmediği kararı verilmiştir¹⁰⁷.

İdare-i Kur'a ve Nevahi Kanun Layihası (Köylerin ve Kasabaların Yönetimi Kanun Tasarısı) hakkındaki görüşmelerde 223.maddeye itiraz ederek söz konusu maddenin Nahiye Kanunu'nda değil Teşkil-i Vilayet Kanunu içerisinde yer alması gerektiğini belirtmiştir¹⁰⁸.

İzmir İktisat Kongresi hakkında A. Şükrü Bey'in izahat talebine karşılık M. Esat Bey'in açıklamalarında 2 kez söz alarak, kısa tasdik konuşmaları yapmıştır¹⁰⁹.

103 TBMMZC, C.16, 2.2.1338, 153.İçtima, ss.191-192.

104 TBMMZC, C.18, 11.3.1338, 6.İçtima, ss.145-146.

105 TBMMZC, C.22, 7.9.1338, 98.İçtima, s.550.

106 TBMMZC, C.23, 20.9.1338, 105.İçtima, s.109.

107 TBMMZC, C.23, 7.10.1338, 114.İçtima, ss.294-295.

108 TBMMZC, C.26, 28.12.1338 164.İçtima, s.95.

109 TBMMZC, C.27, 5.2.1339 187.İçtima, s.178, 181.

Yunus Nadi (ABALIOĞLU) Bey: Meclis'te az konuşan ancak düşüncelerini Yenigün gazetesinde yazdığı başmakalelerle ortaya koyan dönemin ünlü gazetecilerinden olan Yunus Nadi Bey, Meclis'te çeşitli komisyonlarda görev almış, incelenen dönem içerisinde 3 Önerge, 1 Teklif, 12 söz alarak konuşma, 1 Takrir-i sualler ve cevaplar, Gizli Celse görüşmelerinde 10 söz alarak konuşma yapmıştır.

Y. Nadi Bey ve arkadaşları İcra Vekilleri Heyeti'ne ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e itimat edilmesi için bir takrir vermiştir. Takrir 7 Mart 133/1922 tarihindeki 4.İçtima toplantısında görüşülmüş ve toplantıya katılan 191 mebusun 159'u tarafından kabul edilmiştir. 6 mebus itimatsızlığa, 26 mebusa çekimse oy kullanmıştır. İzmir mebuslarından Enver Bey ile Y. Nadi Bey İcra Vekilleri Heyeti'ne beyan-ı itimad yönünde oy kullanmış, M. Esat Bey çekimser oy vermiştir¹¹⁰.

18 Mart 1922'deki Meclis oturumunda görüşülen Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Kanunu münasebetiyle söz alarak; *"Efendim, mevzubahs olunan kanun memleketin menafi hayatiyesine aid olan ve yarın patlayacak silahların arkasını getirecek olan ve binaenaleyh bizim sebebi içtimamız olan, yani Büyük Millet Meclisinin sebebi mevcudiyetinin eczasından bulunan bir kanundur. Birinci maddesi için talep olunan tayini esami ile tay teklifini kanunun heyet-i umumiyesinin müzakeresi yapılmadan bu takriri vermek maddeyi, kaldırmak maksadına matuf bir şeydir. Arkadaşlar müzakere etmeyelim demek istediler veya ettirmek istediler. 31 rey tay taraftarı olmuş. Bendeniz kabul ediyorum. Kabulde otuza ilave ediyorum. 160'a varmak için ne kadar rey lazımda bendeniz onları da tay taraftarı olarak kabul ve 30 a ilave ediyorum. Fakat memleketin menafi hayatiyesi buna feda edilemez(Doğru sesleri). Eğer edilecekse işte ben yirmi rey daha bahşediyorum. Yine bu kanun müzakere olunacaktır. Sonra, efendiler, bu kanunun birinci maddesini müzakere etmeden evvel tayyetmek istiyoruz. Sonra heyeti umumiyesini tekrar tayini esami ile reye koyacağız. Bugün daha müzakere edilmeden ve içinde mündemiz olan ahkam anlaşılmadan kanunu ortadan kaldırmak fikri dermeyan edilsin ve bu madde kabul edilmesin, bu cihet bilmem ne derece makul olabilir? Binaenaleyh madde sarıhtir. Kanun müzakere edilecektir. Rica ederim. Arkadaşlar, memleketin menafi aliyesi meysandadır. Kanunun müzakeresine devam edelim."*¹¹¹ demiştir. Y. Nadi Bey'in bu konuşmasından sonra kanunun görüşülmesi kabul edilmiştir.

Hariciye Encümeni Reisi sıfatıyla Yunan mezalimine karşı milletlere çekilecek protesto notası ile ilgili kısa bir konuşma yapmıştır¹¹².

İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun Layihası(Bakanlar Kurulu Seçim şekli Hakkındaki Kanun) görüşmelerinde Kanun-ı Esasi Encümeni Reisi sıfatıyla kanun tasarısına yapılan eleştirilere cevaplar vermiştir¹¹³.

110 TBMMZC, C.18, 6.3.1338, 3.İçtima, s.73.

111 TBMMZC, C.18, 18.3.1338 10.İçtima, s.276.

112 TBMMZC, C.20, 21.6.1338, 59.İçtima, s.561.

113 TBMMZC, C.21, 6.7.1338, 69.İçtima, s.282, 284, 286, 290, 294, 295, 327, 334, 335.

Memalik-i müstahlasanın(kurtarılmış bölgelerin) imarını temin etmek üzere bir heyet-i fenniye kadrosu oluşturulması hakkında bir takrir hazırlamıştır¹¹⁴.

10 Nisan 1922'deki "Milli İrade"nin ne olduğu tartışmasında söz alarak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 9.maddesini okuyarak Meclis Başkanı'nun Meclis adına imza koymaya ve Vekiller Heyeti kararlarını onamaya yetkili olduğunu açıklamıştır¹¹⁵.

Y. Nadi Bey'in Yenigün'deki yazıları Meclis'teki muhalif grubun(ikinci grup) sık sık tepkisine neden olmuş, zaman zaman da bu tepkiler Meclis toplantılarında dile getirilmiştir. Bunlardan birisi "*Yeni bir Cidal Devri ve İnkılabımızın Terakkisi*" adlı makalesidir.

Saltanatın kaldırılması sonrasında Yenigün'ün 26 Kasım 1922 tarihli nüshasında yayınlanan bu yazısında Y. Nadi Bey, saltanat taraftarlarını beş-on "kılıç artığı/bakiyetü'e-suyuf" olarak nitelendirmekte ve şu görüşlere yer vermektedir: Elde edilen başarıda, en yüksek güç milletin kendisinden ibarettir. TBMM'ni teşkil eden millet böyle beş-on tanesini daha açıp kapayabilir. Meclis'tekiler sınırsız yetkilerle her şeyi yapabileceklerini zannetmesinler. Yetki ve kudretlerinin kaynağını unutarak, tahakküm dönemine geçmek istediklerinde onların mevcudiyetleri "*şekilden ibaret*" kalır. Türk milletini bağımsızlığını kurtarmaya ve korumaya çalışırken karşısına düşmanların en alçağı Halide ve sultan olduğunda birleşmiştir: "*Hal böyle iken bu memlekette sultan ve padişah isteyen sefil ruhlar bulunabileceğini farzettirecek bazı emare ve alametler eksik değildir. Biz biliriz ki onlar vardır. Ve biz biliriz ki onlar kendi kanları içinde boğulacaklardır.*"¹¹⁶.

Yeni devletin hükümet biçiminin henüz açıklık kazanmadığı bir sırada Y. Nadi Bey, geriye dönüş, yani devletin başında bir Halide-sultan görmeye tahammül edilemeyeceğini açıkça belirtmekte ve işi tehdiye kadar götürmekteydi. Aynı makalenin bir yerinde, "*Söylenebilen fikirler uğruna kesilmiş kafalar isterseniz istatistiğini veririm.*" diyordu. Ona göre, Fransız İhtilali açık bir örnekti. "*Fransa'da cumhuriyetin, yani milli hâkimiyetin başka bir idare ve hususiyle fena bir idare şekline geçebileceğine, ne Fransa'da ne de Fransa haricinde artık kimse inanmaz*"dı. Y. Nadi Bey, kararlaştırılan milli egemenliğin cumhuriyet yönetiminde tecelli edeceğine inanıyordu. "*Biz de isteriz ki milli hakimiyet mülkümüzde, dahili ve harici kimsenin şüphede edemeyeceği vechile teessüs etsin*" Bunun için fazla beklenilmemesini, bir an önce milli hakimiyet prensibine dayalı sistemin kararlaştırılmasını isteyen Y. Nadi Bey, milletin önünde "*yeni bir cidal safhası*" olduğunu işaret etmekteydi¹¹⁷.

Yeni Gün'de yayınlanan bu yazısı hakkında Mersin mebusu Selahaddin Bey ve 23 arkadaşı tarafından TBMM Başkanlığına bir önerge vererek bu

114 TBMMZC, C.23, 16.10.1338, 120.İçtima, s.425.

115 Fahri Çoker, a.g.e., s.187.

116 Dursun Ali Akbulut, *Saltanattan Ulusal Egemenliğe*, İstanbul, 2006, s.34.

117 Dursun Ali Akbulut, a.g.e., s.34.

makaleyi Meclis'e taşımışlardır. Y. Nadi Bey'de buna karşı bir takrir vererek, Selahaddin Bey ve arkadaşlarının takririnin işleme konulmamasını istemiştir. Y. Nadi Bey'in bu takririnin Riyaset Divanı'na gönderilmesine karar verilmiştir¹¹⁸.

Y. Nadi Bey'i sertçe eleştiren muhalif grup üyeleri O'nun, Kanun-ı Esasi'nin 35. maddesiyle padişaha, meclisin feshedilmesi yetkisini veren yasanın değiştirilmesinde "mazbata muharriri" ve yasanın savunucusu olduğunu ileri sürerek, şimdi bu yazısıyla da "Bu meclisi dağıt paşa diye, paşaya yeşil ışık yaktığı" tezini işlemişlerdir¹¹⁹.

Mebusluğa seçilen edilen zevatın memuriyetlerinin devam edip etmeyeceğine ve Beyazid mebusluklarına seçilen zevata dair tezkere ile memuriyeti ile mebusluğun içtimai caiz olup olmadığına dair takrir münasebetiyle söz alan Y. Nadi Bey'in¹²⁰, arkadaşı Mehmet Şükrü Bey ile birlikte matbuat çalışanlarının askerlik hizmetinden tecili ile ilgili teklifleri ret olunmuştur¹²¹.

Y. Nadi Bey, Çerkes Ethem Vakası nedeniyle cepheyi teşriften dönen mebusların izahatları ile ilgili görüşmelerde de söz almıştır. M. Kemal Paşa'nın Ethem, Reşit ve Tevfik Beylerin kendilerine verilen görevi suistimal ettikleri ve bu nedenle de görevlerinden alınacaklarını, suçlarının BMM'nin affına bırakılması konusundaki teklifine Eskişehir mebusu Eyup Sabri Bey'in Ethem ve Tevfik Beyler hakkında affın yapılmasını ancak Reşit Bey hakkında herhangi bir işlem yapılmamasını teklif etmesi üzerine tekrar söz alan M. Kemal Paşa'nın Reşit Bey hakkında da kendisini itham edecek deliller olduğunu ve meselenin aydınlatılması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine söz alan Y. Nadi Bey, "... Mecliste Paşa Hazretlerinin teklifi herhangi bir teklif gibi reddolunursa -Meclisin icrai ve teşrii salahiyyetinden bahsetmiyorum- alelade bir Meclis-i Mebusan'a dahi, ona da, bu mesele malumat kabilinden arz olunamazdı."¹²² diyerek düşüncelerini ifade etmiştir.

Londra Konferansı'na gidecek Sulh Heyeti delegeleri ve konferansa katılıp-katılmama hakkındaki Heyet-i Vekile tezkeresi görüşmelerinde uzun bir konuşma yapan Y. Nadi Bey bu barış konferansının tehlikelerinden bahsetmektedir. Çünkü konferansın gayesinin Sevr Antlaşması'nı uygulanamayan maddelerini yeniden düzenliyor gibi görünerek Sevr'i Ankara Hükümeti'ne kabul ettirmek gayesini taşımakta olduğunu belirterek "... binaenaleyh sulhun kendisiyle karşı karşıya değil, tehlikesiyle karşı karşı bulunuyoruz." sözüyle bu tehlikeye işaret etmektedir. Konferansta Anadolu lehine hiçbir faydanın gelmeyeceğine uzun uzun dikkat çeken Y. Nadi Bey bu gerçeğe rağmen Konferansa Hükümetin siyasi maksatlarla 2-3 kişiden oluşan bir temsilci heyetinin gönderilmesi gerektiğini ifade eder: "Bu konferansta bizim

118 TBMMZC, C.25, ss.96-97.

119 İhsan Güneş, a.g.e., s.210.

120 TBMMZC, C.2, 5.6.1336, 24.İçtima, s.84.

121 TBMMZC, C.6, 20.12.1336, 117.İçtima, s.439.

122 TBMM GCZ, C.1, 30.12.1336 126.İçtima, Celse:3, s.302.

lehimize mutlaka bir fayda çıkacağına kani olmasak dahi vaziyeti siyasiyesi, şu vaziyeti siyasiyeyi idame edebilmek ve konferansa iştirak ediyor görünmek menafi siyasiyemiz iktizasındandır. Sonra Avrupa'da, aleyhimize yapılacak, yapılabilecek propagandalara da kesbi itila ederiz. Sonra dâhilde eftar-ı umumiye kendi kendine hasıl olacak; acaba bu adamlar sulh yapmamaya mı karar vermiş insanlardır zihniyetine mani oluruz. Suret-i mahsusada yapılacak propaganda varsa onun önüne geçmiş oluruz." ¹²³.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki beyanatı münasebetiyle de söz almıştır. Durumun önemi nedeniyle Fevzi Paşa'nın günü gününe açıklamalarda bulunması ricasında bulunmuştur. Meclisin, durumun vahametinden bihaber olduğu için başka konularla (af kanunu) uğraştığını söylemektedir. Meclisin vatanın savunulması konusunda önemli bir işlev üstlendiğini, tarihte emsali olmadığını altını çizerek Meclis'in askeri durumumuzu ve harp meselesini daha yakından takip edebilmesi için bir Meclis içinde "harp komitesi" oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir ¹²⁴.

Harp Encümeni teşkiline dair kanun hakkında Hariciye encümeni mazbatası görüşmelerinde bu encümenin gerekliliğini savunmuştur: "... nazar-ı itibare alınan takrirler dairesinde dört, beş gün, altı gün çalışarak size böyle bir layiha-ı kanuniye.. bilhassa müdafaa-i milliye mesailini, müdafaa-i memleket esasını ve istiklalini temin etmek mesailini yakından tetkik etmek edebilmek esasını tayin ve tespit edebilmektir Meclis-i Aliniz namına yakından takip ederek, beş, altı ay sonra değil, günü gününe haber vermek için idi. İntihap edeceğiniz 10 arkadaş... intihap ettiğiniz bir cüzdür. Onlar yakından takip edecekler, icap ederse Meclisi haberdar edecekler... heyet-i umumiyenin ruhu esasısı bundan ibarettir. Eğer heyet-i umumiye müzakeratı kafi görürseniz, şimdi maddeler müzakere olunur ve icabına tevessül edilir." ¹²⁵.

Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nin (Milli Savunma Bakanlığı) ihtiyaçları ve 1338 bütçesi hakkındaki görüşmelerde Hükümeti destekleyen bir konuşma yapmıştır: "... elimizde bütçe diye dolaşan kağıtların ifade ettiği mana, bütçesizlikten ibarettir. Memleketin siayı tahammülü cümlelerin malumudur. Tahsil edebildiğimiz 30 ile 40 arasındadır. Masarîfimiz 70 ile 80 milyon arasındadır. Hiçbir zaman tahsil edemediğimiz erkama bütçe demekte ısrar edersek kendimizi aldatmış oluruz. Binaenaleyh bütçe yapabilmek için lazım gelen bu ulvi gaye nedir, ne yapmalıdır ki memleketin hayatı demek olan bütçesini tanzime imkan olabilsin? Bu babta yapılacak şey çok basit ve çok aşikardır. Bütçesizliğe sebebiyet veren keyfiyet memleketin en güzel aksamının yarı yarıya düşman işgali altında bulunması ve geri kalan aksamının da harp afeti içinde yüzmesidir. Binaenaleyh Büyük Millet Meclisi sebebi teşekkül olan şeyi daima göz önünde bulundurarak, bir gün evvel düşmanı atarak, bir gün evvel harp afetine nihayet vermek esbabı ne ise onu düşündüğü gün tam hakiki manasıyla bütçe zihniyetine de muvafık, mille zihniyetine de muvafık bir hareket takip etmiş olacaktır.

123 TBMM GCZ, C.1, 5 Şubat 1337, 145.İçtima, s.396-398, 401.

124 TBMM GCZ, C.2, Devre:1, 13 Kanun-ı Evvel 1337, İçtima:127, s.475.

125 TBMM GCZ, C.2, Devre:1, 31 KE 1337 137.İçtima, s.570.

Memleketin imkanı varsa, bütün varidatını, diğer taraftan tasarruf olunabilecek bütün parayı düşmanı mağlup etmeye ve dışarı atmaya hasredilmek lazım gelir ve bu işi bir an evvel bitirmek için çok yüksek fedakarlıkları ihtiyar etmek icap eder. Edendiler gerek o telaş ettiğimiz bütçeyi tanzim etmek ve gerek memleketin tehlikede bulunan hayatını kurtarmak için iki buçuk senedir harbediyoruz. İki buçuk senelik harp esnasında milletin ve Meclis-i Ali'nin göstermiş olduğu kudret ve muvaffakiyet hakikaten şayanı tebcil surette, hakikaten harikuladedir."¹²⁶.

Y. Nadi Bey ve arkadaşları Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne verilecek 5 milyon liranın silah, cephane, nakliye araç ve gereçlerinin temini için kullanılmasını meclisçe seçilecek üç kişilik bir heyet tarafından takip edilmesi hakkında bir takrir vermişlerdir. Bu takrir kabul edilmiştir¹²⁷.

Milli orduya alınacak zabitan, askeri terfi kanunu ve makam maaşatı hakkındaki kanunun bazı maddelerinin tadili ve Heyeti Vekile'nin vazife ve salâhiyeti hakkındaki kanunların müzakerelerinin tehri münasebetiyle söz alan Y. Nadi Bey ayrıntılı bir açıklama yapmıştır: "...Efendiler, sebebi teşekkülümüz olan meselenin yani mevcudiyet ve istiklalimizi tahlise matuf olan cidalin yeni bir safhasının arefesinde bulunuyoruz ve Meclisin, milletin her şeyin fevkinde meşgul olacağı bundan ibarettir. Selametler ve muvaffakiyetler temenni ettiğimiz Başkumandan Paşa Hazretleri o meseleli uzmanın selameti namına sizden iki kanunun bir ay ve belki bir buçuk ay tehiri müzakeresini istiyor ve o kanun meyanında da bizim arkadaşlarla aylarca uğraşarak ihzar ettiğimiz mesuliyeti Vükela intihabı Vükela kanunları da vardır. Belki bir, bir buçuk aya kadar bu kanunların müzakeresine başlayarak intaç edemeyiz. Teehhüründen ne çıkabilir? Rica ederim bu melhamei kübraya karşı ifa olunan bu vazifeyi ve bunun ifa olunacak en çetin bir manzarası karşısında bunu kabul etmemek ve bunun üzerinde ısrar etmek üzere söylenilecek lafû güzaf bu Meclisin haysiyetini ihlal eder. Bu, Meclisi Alinin haysiyetine yakışır mı efendiler. Rica ederim müzakere kafidir."¹²⁸.

Anadolu'daki azınlıklara mezalim icra edildiği iddiası ve İngiltere'nin teşebbüsü ile uluslararası bir inceleme heyetinin teşkili istikametinde yürütülen hareketi protesto için Hariciye Encümeni'nce hazırlanan metni, Y. Nadi Bey, Hariciye Encümeni Başkanı sıfatıyla açıklamıştır: "...Efendim, dün birer sureti tevzi olunan notalarda görmüş olduğunuz veçhile Avrupa milletleri Meclis-i Mebusanına görmek üzere Hariciye Encümenince 3 Haziran tarihinde tespit edilen notanın gönderilip, gönderilmemesini, gönderilmesinde mahzur olup olmadığını münakaşa ettik. Malumu aliniz bir müddetten beri devletler İngiltere teşebbüsü ile memleketimiz dahilinde ekalliyetlere güya taarruz vaki oluyormuş diye bir tahkikat icrasını ileriye sürmüşlerdir. Bu mesele gittikçe ilerlemiştir. Ara yerde bazı şerait muallak olarak Fransa kabul ettiği gibi ahiren yani 5-6 gün evvel Amerika dahi kabul etmiş bulunuyor. Binaenaleyh tahkikat meselesinin İngiltere tarafeynince tebliğ ettirecek kadar bir mahiyette olup olmadığını, mahiyeti hakikiyesini bilmiyoruz. Bunun üzerine Hariciye Vekili Beyle bu

126 TBMM GCZ, C.2, Devre:1, 20 Şubat 1338, 162.İçtima, ss.835-836.

127 TBMM GCZ, C.2, Devre:1, 21.2.1338, 163.İçtima, s.847.

128 TBMM GCZ, C.3, 6 Mart 1338, 3.İçtima, s.24.

hususta görüştük. Kendisini, bu notanın Büyük Millet Meclisinden diğer meclislere şu sırada gönderilmesi hususunda mütereddit gördük ve ondan dolayı bu celse-i hafiyenin akdi münasip görüldü. Hariciye Vekilinden alacağımız izahata göre ve Meclisi Aliniz tarafından verilecek karara göre hareket ederiz, gönderilip gönderilmemesini takarrür ettiririz."¹²⁹.

Sonuç

Mondros Mütarekesi, Büyük Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti açısından sona erdiren bir antlaşma olmasına rağmen başta İngiltere olmak üzere XX. yy'ın emperyalist güçlerinin *Şark Meselesi*'nden vazgeçemediklerini gösteren ağır şartlara sahiptir. Mütareke antlaşması İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerinde söz sahibi olma girişiminde rakiplerinden öne çıkma ve Anadolu'nun paylaşılmasında en etkili söz sahibi olma siyasetinin bir sonucu olarak hayata geçirilmiş ve hemen ardından İngiltere, Dünya Savaşı'nda ele geçiremedikleri Osmanlı topraklarını işgale başlamıştır. İngiltere ve diğer devletlerin hesaba katmadıkları şey, Anadolu halkının özgürlüğüne olan inancı ve bu inanç etrafında birleşme gücü olmuştur. Bu gücün ve mücadele azminin somut örneği, İstanbul'un resmen işgali ertesinde Anadolu'nun ortasında olağanüstü şartlar ve imkansızlara rağmen açılan Büyük Millet Meclisidir.

Büyük Millet Meclisi için 66 seçim çevresinden 349 mebus seçilmiş olup İstanbul Meclis-i Mebusanı'ndan (Malta'dan gelenler dahil) gelen 88 mebus ile sayı sonraki yıllarda 437'ye ulaşmıştır. Ancak 34 mebus Meclis'e katılmadan istifa ettiğinden I.Dönem'in toplam mebus sayısı 403 olmuştur. Bu rakamlara rağmen Meclis'in 23 Nisan'daki açılışına ancak 115 mebus yetişebilmiştir.

Nüfus oranlarının dikkate alınmayarak her sancaktan 5 milletvekilinin seçilmesi esasına göre belirlenen I.TBMM'de Yunan işgali altındaki İzmir'i 3'ü Meclis-i Mebusan'dan katılan toplam 8 milletvekili temsil etmiştir. İzmir'de Yunan işgali nedeniyle seçimler yalnızca Kuşadası'nda yapılmış ve buradan seçilen mebuslar İzmir'in tamamını temsil etmiştir. Seçimle gelen mebuslar Mahmut Esat Bey(Bozkurt), Ahmet Reşid Bey, Dr. Mustafa Bey(Bengisu), Enver Bey(Tekand) ve Hacı Süleyman Efendi(Bilgen)'dir. Meclis-i Mebusan'dan katılan 3 mebus ise Hasan Tahsin Bey(Uzer), Refet Paşa(Bele) ve Yunus Nadi Bey(Abalıoğlu)'dir. Bu mebuslardan ikisi sonradan İzmir mebusluklarından ayrılmışlardır. Bunlardan ilki vefatı nedeniyle Reşid Bey, ikincisi de özel bir görevle Rodos'a giden Dr. Mustafa Bey'dir. Meclis-i Mebusan'dan katılan Tahsin Bey, İngilizler tarafından Malta'ya sürgüne gönderilenler arasında yer aldığı için TBMM'nin açılışında yer alamamış, Londra Konferansı sonrasında serbest bırakıldıktan sonra ülkeye dönüşünde Ankara'ya giderek Milli Hükümete

129 TBMM GCZ, C.3, Devre:1, 18.6.1338, 57.İçtima, ss.452-453.

destek olmuştur. İzmir mebusluğu görevini de ancak bu tarihten sonra icra edebilmiştir.

İzmir mebusları parlamento içerisinde aktif olarak yer almışlar, Layiha Encümeni, İrşad Encümeni, Maarif Encümeni, İktisat Encümeni, Encümen-i Mahsus gibi çeşitli komisyonlarda çalışmışlardır. İki mebus bakanlık düzeyinde görev yapmıştır: Refet Paşa, Dahiliye Vekili (İlki 24 Ocak-16 Mayıs 1921 arasında, ikincisi 24 Ocak-16 Mayıs 1921 arasında) ve Milli Savunma Vekili (5 Ağustos 1921-10 Ocak 1922), M. Esat Bozkurt İktisat Vekili (12 Temmuz 1922-4 Ağustos 1923).

İzmir mebuslarının hepsi eğitilmiş ve dönemin aydın kişilerinden oluşmaktadır. Hacı Süleyman Efendi müderris düzeyinde bir alim, M. Esat Bey Hukuk Fakültesi mezunu ve İsviçre’den Hukuk doktorasına sahip, A. Enver Bey tarih öğretmeni, H. Tahsin Bey Mülkiyeli, Dr. Mustafa Bey göz ve iç hastalıkları uzmanı, Refet Paşa, Erkan-ı Harbiye mezunu ve ordu komutanı, Yunus Nadi Bey, döneminde ünlü gazetecilerindendir. Meclis’e katılmadan vefat Reşid Bey’in eğitim durumu hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

I. TBMM’de yer alan 8 İzmir mebusu, 1920-1923 arasındaki 4 yasama yılında büyük bir özveriyle çalışmışlar, çeşitli konularda 57 söz alarak konuşma, 1 Takrir-i sualler ve cevaplar, Gizli celse görüşmelerinde 28 konuşma yapmışlardır. En aktif mebuslar, *M. Esat Bey, Refet Paşa ve Yunus Nadi Beylerdir.*

Eğitim alanındaki çalışmaları ile dikkati çeken aydın bir din adamı olan *Hacı Süleyman Efendi’nin* Meclis kürsüsündeki konuşmaları günümüz eğitim anlayışına da ışık tutacak nitelikte öneme sahiptir: “*Aheng-i irfanı olamayan bir milletin ahengi medeniyeti de olamaz*”, “*Bugün köylerde ufak ufak mektep yapmak, şehirde büyük büyük cami yapmaktan daha hayırlıdır.*”, “*Köylerde sadece zükür (erkek) için değil birer de inas(kız) mektebi açmak lazımdır. Erkeklerin okuması ne kadar lazımsa kızların okuması da o nisbette mühimdir ve belki daha ehemdir.*” Hacı Süleyman Efendi’nin bu seçilmiş sözleri, O’nun Mustafa Kemal Paşa tarafından “*mefkure arkadaşı*” olarak nitelendirmesinde ne kadar isabetli olduğunun göstergesidir.

M. Esat Bey özellikle, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun hazırlık aşamasındaki tartışmalarda, halkçılık programının tespitinde, İdare-i Kurra ve Nevahi Kanunu (Köylerin ve Kasabaların Yönetimi) görüşmelerinde, bakanlığı ile ilgili yapılan çalışmalar ve iktisadi konulardaki konuşmaları dikkat çekicidir.

Yunus Nadi Bey, Meclis’te az konuşan ancak düşüncelerini Yenigün gazetesinde yazdığı başmakalelerle ortaya koymuştur. *Refet Paşa*, iç gelişmeler ve milli savunmaya ait konularda sık sık kürsüye çıkarak uzun açıklamalarda bulunmuştur. *H. Tahsin Bey*, Malta sürgünü olması nedeniyle Meclis’e geç katılabildiği için faaliyetleri sınırlı kalmıştır.

KAYNAKÇA

I. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Cerideleri (I. Dönem), C.I-XXIX, Ankara, 1959.

TBMM Gizli Celse Zabıtları (I. Dönem), C.I-IV, Ankara, 1982.

TBMM Albümü 1923-2010, C.I (1923-1950), Ankara, 2010.

MMZC, 4.Dönem (1920), Ankara, 1992.

II. Kitaplar

AĞAOĞLU, Samet, *Kuvayı Milliye Ruhu "Birinci Büyük Millet Meclisi"*, İstanbul, 2011.

AKBULUT, Dursun Ali, *Saltanattan Ulusal Egemenliğe, Saltanat, Hilafet ve Milli Hakimiyet*, İstanbul, 2006.

AKIN, Rıdvan, *TBMM Devleti (1920-1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erklere ve İdare*, İstanbul, 2014.

AKIN, Rıdvan, *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, İstanbul, 2012.

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C.1, Ankara, 1998.

ASLAN, Yavuz, *TBMM Hükümeti, Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)*, Ankara, 2001.

ATATÜRK, Kemal, *Nutuk*, Ankara, 1995, Haz. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz.

AYBARS, Ergun, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, İzmir, 1986.

BENGİSU, Kaya, *Koca Doktor Mustafa Bengisu, Savaşın Askeri, Barışın Hekimi, Cumhuriyetin Şehircisi*, B.y.y., 2006.

BORAK, Sadi, *Atatürkçü ve Toplumcu Örnek Bir Din Adamı Hacı Süleyman Efendi*, İstanbul, 1974.

ÇOKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, C.I, Ankara, 1994.

DEMİREL, Ahmet, *İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İstanbul, 2010.

ERASLAN, Cezmi-Kenan OLGUN, *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*, İstanbul, 2006.

EROĞLU, Hamza, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara, 1981.

- EZHERLİ, İhsan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi(1920-1923) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, Ankara, 1988.
- GOLOĞLU, Mahmut, *1920 Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul, 2014.
- GÜNEŞ, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul, 2009.
- KARACA, Taha Niyazi, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Ankara, 2004.
- KÖKSAL, Mustafa, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "İlk"leri*, Ankara, 2007.
- KUTAY, Cemal, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara, B.t.y.
- NADİ, Yunus, *Ankara'nın İlk Günleri*, İstanbul, 1955.
- NADİ, Yunus, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul, 1998.
- NUR, Dr.Rıza-Grace ELLISON, *İlk Meclisin Perde Arkası (1920-1923)*, İstanbul, 2007.
- OZANKAYA, Özer, *Cumhuriyet Çınarı*, Ankara, 1997.
- SARAY, Mehmet, *Türk Devletlerinde Meclis, Demokratik Düşünce ve Atatürk*, Ankara, 1999.
- SELEK, Sebahattin, *Milli Mücadele*, C.I, İstanbul, 1982.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi*, Ankara, 1969.
- ŞİMŞİR, Bilal, *Malta Sürgünleri*, Ankara, 1985.
- UYAR, Hakkı, *"Sol Milliyetçi" Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, İstanbul, 2000.
- UZER, Tahsin, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara, 1987.
- VELİDEDEOĞLU, H. Veldet, *İlk Meclis, Milli Mücadelede Anadolu*, İstanbul, 1990.

III. Makaleler

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri", *Bellekten*, S.96, Ankara, 1996, ss.637-663.

KORALTAN, Refik, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Temeli Birinci Büyük Millet Meclisi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.31, Nisan 1970, ss.26-30.

TUNAYA, Tarık Zafer, "Bağımsız Türkiye Kurucusu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin 50.Yıldönümünde", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.31, Nisan 1970, ss.31-50.

UYAR, Hakkı, "Mahmut Esat Bozkurt ve Sol Düşünce", *Mahmut Esat Bozkurt Anısına Armağan*, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 2008, ss.1-12.

EKLER

EK-1: I.TBMM'DEKİ İZMİR MEBUSLARI

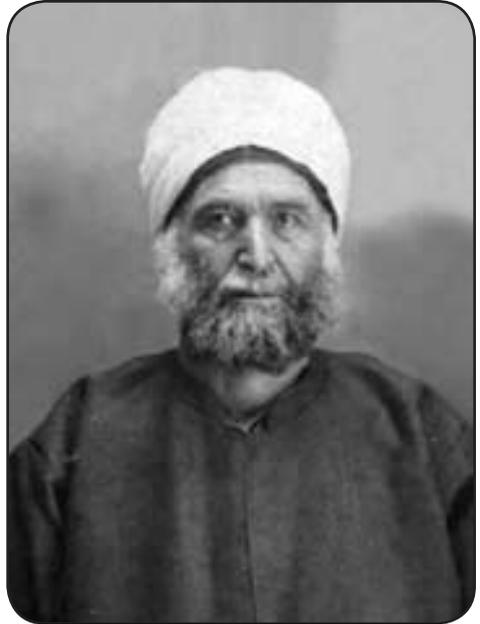
Ali Enver TEKAND

M.Esad BOZKURT

İ.Refet BELE

Hacı Süleyman BİLGİN

H.Tahsin UZER

Yunus Nadi ABALIOĞLU

Dr.Mustafa BENGİSU

Reşid Bey

EK-2

İZMİR MEBUSLARININ I.TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ TOPLU LİSTESİ

HACI SÜLEYMAN BİLGEN

1- Önerge	Muhasebe-i Hususiyelerin Lağvına Dair
2-Söz Alanlar
münasebetiyle sözleri	İhracat Rüsumu hakkındaki kanun
3-Teklifler	Umur-u maarifin esbabı terakkisi hakkında
4- Söz Alanlar
teklif münasebetiyle	Umur-u maarifin esbabı terakkisi hakkındaki
sözleri
5- Söz Alanlar
takriri münasebetiyle	Muhasebe-i hususiyelerin lağvına dair kendi
sözleri
6- Söz Alanlar
dair sözleri	Şer'ie Vekaleti için kendisine rey verilmemesine
7- Söz Alanlar
münasebetiyle	İdare-i kurra ve nevahi kanun layihası

ALİ ENVER TEKAND

1- Söz Alanlar
olmayanlar müstesna
mer'i olmasına dair takrir münasebetiyle sözleri | Nizamname-i dahili ahkamından kabili tatbik
olmak üzere bakisinin |
|---|--|

MAHMUT ESAT BOZKURT

1-Teklifler	İstiklal Mahkemeleri Kanunu'na bir m a d d e
ilavesine dair
2- Önerge	Malta'da mevkufl bulunan Türk
vatandaşları hakkındaki
cemilekarlığından dolayı Azerbaycan Hükümeti'ne teşekkür edilmesine
dair.
3-Söz Alanlar	Malta'da mevkufl bulunan Türk
vatandaşları hakkındaki
cemilekarlığından dolayı Azerbaycan Hükümeti'ne teşekkür
edilmesine dair takriri münasebetiyle sözleri
4- Önerge	Hürriyet kahramanı Niyazi Bey merhumun
ailesine maaş itasına dair

5- Söz Alanlar mahsus mazbatası	Teşkilat-ı Esasiye Kanunu layihası encümeni münasebetiyle sözleri
6- Teklifler hakkında	Kürre-i nühas nahiyesinin kazaya tahvili
7- Önerge Cephesi Kumandanı terfi ettirilmesine, efrat ve kumandanların da muhtelif şekillerde mükafatlandırılmalarına dair	İnönü harbindeki muvaffakiyetten dolayı Garp İsmet Beyin, bir derece
8- Söz Alanlar	Teşkilat-ı Esasiye Kanunu münasebetiyle sözleri
9- Söz Alanlar Reis-i saniliğinden sözleri	Celeddin Arif Bey'in Adliye Vekaletiyle Meclis istifası münasebetiyle
10- Söz Alanlar münasebetiyle	İdare-i kura ve nevahi kanunu layihası
11- Söz Alanlar kanun teklifi	Heyet-i Vekile'nin vazife ve mesuliyetine dair münasebetiyle
12- Söz Alanlar protesto notasına dair	Yunan mezalimi hakkında milletlere çekilen
13- Söz Alanlar münasebetiyle	İcra Vekillerinin sureti intihabına dair kanun
14- Söz Alanlar müstahlasa umuru münasebetiyle	Gazianteb mebusu Yasin Beyin, memaliki iktisadiyesi hakkındaki suali
15- Söz Alanlar münasebetiyle	Vebayı bakari hastalığı hakkındaki sual
16- Beyanat vesair meşhudatına dair	Memaliki müstahlasa ahvali iktisadiyesine beyanati
17- Söz Alanlar sözleri	Memaliki müstahlasadaki müşahedatına dair
18- Söz Alanlar varidat ve masarifatına münasebetiyle	İstihlas edilen mahallerdeki Ziraat Bankaları dair kanun
19- Söz Alanlar ile ziraat edilecek benzin, benzol, petrol, mazot vesairenin Gümrük Resminden istisna edilmesine dair layiha teklifi kanunu hakkında	Hariçten ithal edilecek çift ve damızlık hayvanat makinelerinde istimal

20- Söz Alanlar meseleler hakkındaki	Bolu mebusu Şükrü Beyin, muhtelif iktisadi sualine cevabı
21- Söz Alanlar Salih Efendi cevabı	Gazianteb mebusu Yasin Beyin, Ziraat memuru hakkındaki sualine
22- Söz Alanlar hakkındaki sualine	Gazianteb mebusu Yasin Beyin, Baltalık kanunu cevabı
23- Söz Alanlar Kereste Fabrikasına dair	İzmit mebusu Sırrı Beyin, Adapazarı'ndaki sualine cevabı
24- Söz Alanlar Kongresi hakkındaki	Trabzon mebusu Ali Şükrü Beyin, İzmir İktisat sualine cevabı
25- Söz Alanlar akdedilen Alat-1 dair suali münasebetiyle	Kayseri mebusu Osman Beyin, Mister Kenedi ile Ziraiye Mukavelesine
26- Söz Alanlar münasebetiyle	Şarki Anadolu Demiryollarına dair kanun

Gizli Celse Görüşmelerinde

1-Sualler ve Cevaplar İzmir mebusu M.Esat Beyin, Babıali tarafından İtalyanlara şimendüfer, maden vesair ve işletme hakları verildiğinin derece- sıhhati, böyle haklar verilmiş ise bunun İtalya Devlet nezdinde protesto edilip edilmediği ve Babıaliye milletlerarası hiçbir varı hukukisi bulunmadığı hakkında ihtaratta bulunulup bulunulmadığına dair.

2- Söz Alanlar Heyeti hakkında Heyet-i Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Vekile Tezkeresi üzerine

3- Söz Alanlar Karesi mebusu Vehbi ve Cepheden avdet eden Sinop mebusu Rıza Nur, İzmir mebusu Mahmut Esat beylerin takdim ettikleri müşterek rapor ve bu zevatın rapor üzerinde verdikleri izahat münasebetiyle.

DR.MUSTAFA BENGİSÜ

İ.REFET BELE

1- Söz Alanlar izahat verilmesine dair münasebetiyle sözleri Balıkesir ve havalisi Milli kuvvetleri hakkında t a k r i r

2- Söz Alanlar münasebetiyle	Oltu sancağı mebusu Yasin Beyin Meclise iltihakı sözleri
3- Söz Alanlar	Teşkilat-ı Esasiye Kanunu münasebetiyle
4- Beyanat	Dahili vaziyet hakkında
5- Söz Alanlar	Dahili vaziyet hakkında
6- Söz Alanlar	Posta ve telgraf işleri hakkında
7- Beyanat	Posta ve telgraf işleri hakkında
8- Söz Alanlar Meclisten seçilecek bir Yunan mezaliminin tespit ettirilerek Avrupa efkarı umumiyesine bildirilmesine dair tavriri münasebetiyle	Bolu mebusu Dr.Fuat Beyle arkadaşlarının, heyet marifetiyle
9- Beyanat Beyin cephede şehit miralaylığa terfi ettirilmesine dair beyanatı	Dördüncü Fırka Kumandanı Kaymakam Nazım düşüşüne ve rütbesinin
10- Söz Alanlar taltif hakkında	Büyük Millet Meclisi takdirnamesiyle usulü
11- Söz Alanlar sözleri	Müfettişi Umumilik Kanunu layihası hakkında
12- Söz Alanlar	1337 senesi bütçesi hakkında
13- Söz Alanlar sual münasebetiyle	Cami Beyin meclise iltihak etmemesi hakkındaki
14- Söz Alanlar mucibi mesuliyet bir hali dair tezkere münasebetiyle	Elcezire cephesi kumandanı Nihad Paşanın görülmediğine
15- Söz Alanlar kanun münasebetiyle	Başaralı Mustafa Efendinin affı hakkındaki

Gizli Celse Görüşmelerinde

1- Söz Alanlar eden acil tedbir ve teşkilatının ıslahı ve Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun bazı mevadının yeniden tanzimine dair verilen tavrirlerin bir encümeni mahsusa havalesine dair.	Müdafaai memleket hususunda ihtihazı icap J a n d a r m a
2- Söz Alanlar tahsisatı munzamma itası	Dahiliye Vekaleti bütçesinin harcırah rastına hakkında

- 3- Söz Alanlar Hariciye Vekilinin Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile aktedilecek konferans hakkındaki vesait-i nakliye, buğday, un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini hakkında
- 4- Söz Alanlar Hariciye Vekilinin Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile aktedilecek konferans hakkındaki vesait-i nakliye, buğday, un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini hakkında
- 5- Söz Alanlar Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri ve şark vilayetlerindeki ahval inzibatiye münasebetiyle
- 6- Söz Alanlar Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lazistan mebusu Osman Bey ve Rûfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabı
- 7- Söz Alanlar Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lazistan mebusu Osman Bey ve Rûfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabı
- 8- Söz Alanlar Müdafaai Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 sual takriri münasebetiyle
- 9- Söz Alanlar Harp Encümeni teşkiline dair kanunla ilgili Hariciye Encümeni m a z b a t a s ı hakkında
- 10- Söz Alanlar Harp Encümeni teşkili hakkında layıha-1 kanuniyenin müzakere ve Kanun-1 Esasi Encümeni havalesine dair konuşması
- 11- Söz Alanlar Demirci Efe'nin tedini ve itham olunan makut vs ile Isparta'da zürraa ait depo edilen tütünlerin akıbeti ve Konya isyanı sırasında usata ait olduğu kanaatiyle Isparta valiliğince Burdur'da müsadere edilen 7000 koyundan 4000 adedinin İstiklal Mahkemesi kararı ile bilmüzayede satıldığı ve bakiyenin suiistimal edildiği hakkındaki 4.Şube mazbatası münasebetiyle
- 12- Söz Alanlar Jandarma Umum Kumandanlığı bütçesine tahsisat ilavesi hakkında kanun layihası münasebetiyle
- 13- Söz Alanlar Pontus meselesi hakkında

REŞİT BEY

- 1- Önerge Kütahya livası muallimlerinin maaşatına dair
- 2- Söz Alanlar Kütahya livası muallimlerinin maaşatına dair
takrir münasebetiyle sözleri
- 3- Söz Alanlar Mebusluğa intihab edilen zevatın
memuriyetlerinin devam edip
etmeyeceğine ve Bayezıt Mebusluklarına intihab edilen zavata dair
olmadığına tezkere ile memuriyet ile mebusluğun içtimai caiz olup
dair takrir münasebetiyle
- 4- Söz Alanlar Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti umumiyesi
teşkili hakkındaki teklifi k a n u n i
münasebetiyle sözleri

HASAN TAHSİN UZER

- 1- Söz Alanlar İdare-i kurra ve nevahi kanun layihası
münasebetiyle
- 2- Söz Alanlar 1338 senesi Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiyle
Vekaleti bütçesi münasebetiyle
- 3- Teklifler Memalik-i Müstahlasa Vekaleti teşkiline dair
- 4- Önerge Affı umumi ilanına dair
- 5- Söz Alanlar İstanbul Avans Kanununa müzeyyel kanun
münasebetiyle
- 6- Söz Alanlar Kanunevvel 1338 tarihli İstanbul Avans
Kanununa müzeyyel kanun münasebetiyle

Gizli Celse Görüşmeleri

- 1- Söz Alanlar Vaziyet-i Maliye hakkında Muvazenei Maliye
Encümeni mazbatasını münasebetiyle
- 2- Söz Alanlar Pontus meselesi hakkında layihayı kanuniye
münasebetiyle
- 3- Söz Alanlar Lozan Konferansında takip olunacak iktisadi ve
mali mesai ile mesaili arziye ve siyasiyedeki
esasat hakkında müzakerat münasebetiyle

YUNUS NADİ ABALIOĞLU

1- Söz Alanlar
münasebetiyle	İcra Vekillerinin sureti intihabına dair kanun
2- Söz Alanlar	Layiha Encümeninin vazifesine ait sözleri
3- Söz Alanlar
memuriyetlerinin devam edip
etmeyeceğine ve Bayezid mebusluklarına intihab edilen zevata dair
olmadığına	Mebusluğa intihab edilen zevatın
tezkereler ile memuriyetle mebusluğun içtimai caiz olup
dair takdir münasebetiyle sözleri
4- Söz Alanları
teşkili hakkındaki teklifi
münasebetiyle sözleri	Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti Umumiyesi
k a n u n u
5- Söz Alanları	Teşkilat-ı Esasiye Kanunu münasebetiyle
6- Teklifler
tecillerine dair	Matbuat müntesibinin hizmeti askeriye
7- Söz Alanlar
tecillerine dair teklifi kanuni	Matbuat müntesibinin hizmeti askeriye
münasebetiyle
8- Söz Alanlar
ikamesine dair takdir	Yenigün Gazetesi hakkında zem ve kadih davası
münasebetiyle sözleri
9- Önerge
Meclise malumat	Umuru Hariciye hakkında Hariciye Vekilinin
vermesine dair
10- Sualler
inzibat ve asayiş dahili
Dahiliye Vekaletinden سوال takriri	İzmir mebusu Yunus Nadi Beyle rüfekasının,
h a k k ı n d a
11- Söz Alanlar
münasebetiyle	Ağaç kesmenin men'i hakkındaki takdir
12- Söz Alanlar
münasebetiyle	Mükellefiyet-i nakliye-i askeriye kanunu
13- Söz Alanlar
münasebetiyle	Divan-ı Temyizi Askeri teşkili hakkındaki kanun
14- Söz Alanlar
protesto notasına dair	Yunan mezalimi hakkında milletlere çekilen
15- Söz Alanlar	Kendisinin mezuniyet meselesi münasebetiyle
16- Önerge
üzere bir heyeti fenniye
dair	Memaliki müstehlasanın imarını temin etmek
kadrosu teşkiline

17- Önerge Yenigün'de intişar eden makale hakkında Mersin mebusu Selahaddin Bey arkadaşları tarafından verilmiş olan taktirin mevki muameleye konulmamasına dair

Gizli Celse Görüşmeleri

1- Söz Alanlar Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında

2- Söz Alanlar Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyet-i Vekile tezkeresi üzerine

3- Söz Alanlar Müdafaai Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 sual taktiri münasebetiyle

4- Söz Alanlar Harp Encümeni teşkiline dair kanunla ilgili Hariciye Encümeni m a z b a t a s ı hakkında

5- Söz Alanlar Müdafaai Milliye Vekaleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve meblağın temini çareleri üzerinde münakaşa

6- Söz Alanlar Milli orduya alınacak zabitan, askeri terfi kanunu ve makam maaşatı hakkındaki kanunun bazı maddelerinin tadili ve Heyet-i Vekilenin vazife ve salahiyeti hakkında kanunların müzakerelerinin tehiri münasebetiyle

7- Söz Alanlar Başkumandanlık Kanununun hafiyen müzakeresi için mevzu taktir münasebetiyle

8- Söz Alanlar Memleketimizdeki ekalliyetlere mezalim icra edildiği iddiası ve İngiltere'nin teşebbüsü ile beynelmilel bir heyet tahkikiye teşkil istikametinde yürütülen hareketi protesto için Hariciye Encümenince hazırlanan metin münasebetiyle

9- Söz Alanlar Düşman işgalinden kurtulmuş bulunan Bursalıları Meclise vaki davetinin kabul veya ademi kabulü hakkında 45 imzalı taktir

10- Söz Alanlar Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyeti hakkında

EK-3

Dr.Mustafa Bengisu'nun İzmir Mebusu Seçildiğine Dair Mazbatası(Bengisu, Kaya, Koca Doktor Mustafa Bengisu, Savaşın Askeri, Barışın Hekimi, Cumhuriyetin Şehircisi, 2006 Basım yeri yok)

EK-4

M.KEMAL ATATÜRK'ÜN HACI SÜLEYMAN EFENDİ'YE(BİLGEN) GÖNDERDİĞİ 20 MAYIS 1923 TARİHLİ TELGRAFI

KAYNAK: Sadi Borak, Hacı Süleyman Efendi, İstanbul, 1974

